SOLO

Schlesierland

Świadectwo

Aleksandra Kunce

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Aleksandra Kunce
Profesor nauk humanistycznych w Instytucie Nauk o Kulturze w Uniwersytecie Śląskim. Koncentruje się na problematyce człowieka lokalnego, na splocie skończonego i nieskończonego, na przepastnej idei zadomowienia, na humanistyce w przecięciu domu i świata, a także na duchowym fundamencie Śląska.

Autorka książek: *Tożsamość i postmodernizm* (2003); *Myśleć Śląsk* (razem z Z. Kadłubkiem, 2007); *Antropologia punktów. Rozważania przy tekstach Ryszarda Kapuścińskiego* (2008); *Oikologia. Nauka o domu* (razem z T. Sławkiem, Z. Kadłubkiem, 2013); *Into the Noise. Anthropological and Aesthetic Discourses in Public Sphere* (razem z M. Popczyk, 2013); *Człowiek lokalny. Rozważania umiejscowione* (2016); *Being at Home in the Place: The Philosophy of Localness* (2019); *Oikologia. Powrót* (razem z T. Sławkiem, 2020); *Gdzie dom styka się ze światem* (2022). W 2016 roku otrzymała nagrodę The Arts in Society International Award for Excellence (USA) za publikację *The Philosophy of Localness and the Arts*.

Schlesierland
Świadectwo

Tym, dla których Schlesierland – świadectwem żywym

Aleksandra Kunce

Schlesierland
Świadectwo

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2026

Seria: *Oikos*. Komparatystyka Literacka i Kulturowa (8)

Redaktor serii
Aleksandra Kunce

Rada naukowa serii
Magdalena Abraham-Diefenbach, Piotr Bogalecki, Ilona Copik, Vicente Durán Casas, S.J., Danú Alberto Fabre Platas, Zbigniew Kadłubek, Dariusz Kulas, Ewa Łukaszyk, Tadeusz Miczka, Alina Mitek-Dziemba, Ekaterina Nikitina, Krystyna Paradowska, Paweł Paszek, Karolina Pospiszil, Tadeusz Sławek, Olga Topol

Recenzje
Krystyna Paradowska
Adam Regiewicz

Spis treści

Schlesierland: świadectwo i testament duchowy 7

Otwarcie **9**
Mapa **16**
Bliżej czasu współczesnego **28**
Punkty doświadczeń w czasie **33**
Mapa (do) Waltera i Roberta **53**
Świadectwo **70**
Czymże jest świat? *Logos von Schlesien* i testament duchowy **80**

Schlesierland: Walter albo traktat teocentryczny
Natura, ζωή [zōē], pokój 103

Walter – wtajemniczenie w Życie. Początek **106**
Walter – ścieżka duchowa w lesie **120**
Natura – szukanie źródła teocentryzmu śląskiego **128**
Wielka Wojna. Krach **140**
Heimat **150**
Samotność i utrata domu **166**
Obrazy domowej przestrzeni **174**
Franciszka **189**
Śląsk–Życie **217**
„Żyjący" **236**
Wnikanie – ζωή [zōē] **251**
Misterium codzienności **272**
Punkty pochwycone w codzienności **284**
Między ziemią i niebem **301**
Portrety późne **314**
Schlesierland – wzór teocentryczny **325**

Schlesierland: Robert albo traktat o braterstwie broni i domu. *Kameradschaft*, wojna i tęsknota 345

Przeciw Historii. Ironia fotografii **348**
Śląski fundament cywilizacyjny **356**
Die Deutsche Volksliste (DVL) **362**
Robert w dokumentach. Stammbuch **367**
Krajobraz i rodzina Roberta **379**
Luzie i Schlesierland **395**
Walzwerk – życie **431**
Życie poza Walzwerkiem. Wirek i *Indianery* **442**
Robert i Wehrmacht **463**
Wojna **472**
Powrót **479**
Zapach pomarańczy? **484**
Mrok wyzwoliciela **489**
Wojna w listach. Piękno i groza **492**
Zachwyt. Lazurowe Wybrzeże **496**
Krajobraz wojny na Lazurowym Wybrzeżu – ciąg dalszy **505**
Braterstwo broni **526**
Listy – *Kameradschaft* **536**
Pieśni i *Kameradschaft* **540**
Schlesien w pieśni **550**
Kameradschaft – w głąb **568**
Lojalność żołnierza **572**
1945 – ucieczki, wysiedlenia, śmierć **578**
Schlesierland. *Ethnocide* **583**
Fotografie późne. Późny styl Schlesierland **590**
Śląska oikologia **610**

Bibliografia **621**
Indeks osobowy **659**
Summary **679**
Zusammenfassung **683**
Streszczynie **687**

Bibliografia

Aeppli E., 2010: *Das Haus und seine Räume*. In: E. Aeppli: *Der Traum und seine Deutung. Mit 500 Traumsymbolen*. Knaur MensSana, München.

Ahnentafel – der Familie Joschko. Archiwum prywatne.

Alte Kameraden, https://www.rockol.com/uk/lyrics-40929237/heino-alte-kameraden [dostęp: 10.02.2023].

Alte Kameraden. In: *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/kameraden-auf-dem-kriegespfad-alte-kameraden/; https://de.wikipedia.org/wiki/Alte_Kameraden_(Marsch) [dostęp: 10.02.2023].

Alte Kameraden auf dem Kriegespfad. In: *Liederbuch der Fallschirmjäger, Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/alte-kameraden-auf-dem-kriegespfad/ [dostęp: 10.02.2023].

Angelus Silesius [Scheffler J.], 2003: *Cherubinowy wędrowiec*. Przeł. i oprac. A. Lam. Przedm. R. Kijowski. Konwersatorium im. Josepha von Eichendorffa, Dom Wydawniczy Elipsa, Opole–Warszawa.

Applegate C., 1990: *A Nation of Provincials. The German Idea of Heimat*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–Oxford.

Armed forces mobilized and casualties in World War I. In: *Encyclopædia Britannica*, Inc., https://www.britannica.com/event/World-War-I/Killed-wounded-and-missing [dostęp: 15.01.2024].

Arndt W., 2004: *Die Flucht und Vertreibung. Ostpreußen, Westpreußen, Pommern, Schlesien, Sudetenland 1944/1945*. Podzun-Pallas-Verlag GmbH, Wölfersheim–Berstadt.

Arystoteles, 2007: *Etyka nikomachejska*. Przeł. D. Gromska. PWN, Warszawa.

Arystoteles, 2017: *Metafizyka*. Przeł. T. Żeleźnik. Oprac. M.A. Krąpiec, A. Maryniarczyk. Wprowadzenie M.A. Krąpiec. KUL, Warszawa.

Auf ihr Schlesier laßt uns singen. In: *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/auf-ihr-schlesier-lasst-uns-singen/ [dostęp: 10.03.2024].

Auf Kameraden jubelt laut. In: *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/auf-kameraden-jubelt-laut/ [dostęp: 10.02.2023].

Auf Kameraden stimmet an. In: *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/auf-kameraden-stimmet-an/ [dostęp: 10.02.2023].

Ausländerbehördliche Bescheinigung. Zaświadczenie wydane przez władze imigracyjne dla Rosy Kompel w związku z jej odwiedzinami u Gertrud. II/2-150-2/1 a – 1782. Rosenheim, 28. März 1966. Archiwum prywatne.

Bahlcke J., 1996: *Schlesien und die Schlesier.* Studienbuchreiche der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat, Bd. 7, Langen Müller, München.

Bahlcke J., Gawrecki D., Kaczmarek R. (red.), 2011: *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura regionu europejskiego*, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice.

Balcerowski S., 2014: *Zburzenie klasztoru na Monte Cassino – plama na honorze aliantów*. Historia.org.pl, https://historia.org.pl/2014/12/10/zburzenie-klasztoru-na-monte-cassino-plama-na-honorze-aliantow/ [dostęp: 19.07.2022].

Balthasar H.U. von, 2003: *Serce świata*. Przeł. U. Poprawska. Wydawnictwo WAM, Kraków.

Balthasar H.U. von, 2004: *Teologika*. T. I: *Prawda świata*. Przeł. J. Zychowicz. Wydawnictwo WAM, Kraków.

Bartov O., 1996: *Wem gehört die Geschichte? Wehrmacht und Geschichtswissenschaft*. In: *Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941 bis 1945*. Ausstellungskatalog. Hamburger Institut für Sozialforschung, Hamburg.

Bähr W., Bähr H.W., Meyer H.J., Orthbandt E. (Hrsg.), 1952: *Kriegsbriefe gefallener Studenten, 1939–1945*. R. Wunderlich, Tybinga–Stuttgart.

Bednarek M., Sychała K., 2020: *Osadnictwo celtyckie na Górnym Śląsku*. Narodowy Instytut Dziedzictwa, Opole.

Beevor A., 2002a: *Berlin. The Downfall 1945*. Viking Press, New York.

Beevor A., 2002b: *They raped every German female from eight to 80*. "The Guardian", 1 May. London.

Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, 2003: wyd. V. Oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich. Pallottinum, Poznań.

Bieniasz S., Szczech B., 1998: *Górnoślązacy XX wieku / Oberschlesier im 20. Jahrhundert*. Red. R. Budnik, S. Bieniasz. Przeł. P. Żwak. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice.

Blumenwitz D., 1987: *Flucht und Vertreibung*. Heymanns, Köln.

Bł. Maria Luisa Merkert (1817–1872), https://web.archive.org/web/20220615221144/https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_20070930_merkert_en.html [dostęp: 10.01.2024].

Błogosławiona Maria Luiza Merkert, https://gabiula.pl.tl/ [dostęp: 10.01.2024].

Borchers R., 2014: *Deutsche Volksliste*. In: *Online-Lexikon zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, https://ome-le

xikon.uni-oldenburg.de/begriffe/deutsche-volksliste [dostęp: 10.08.2021].

Borodziej W., Lemberg H. (red.), 2000: *Niemcy w Polsce 1945–1950. Wybór dokumentów*. T. 2. Neriton, Warszawa.

Böhme J., 1803: *Christosophia oder Weg zu Christo verfasset in neun Büchlein, nun in acht zusammengezogen, welche handeln von wahrer Busse, und vom Schlüssel Göttlicher Geheimnisse*. Ohne Ort und Verlag. Cyt. za: J. Böhme: *Glaube und Tat. Eine Auswahl aus dem Gesamtwerk*. Hrsg. von E.H. Pältz. Union Verlag, Berlin (1976).

Böhme J., 1923: *Tafeln von den drei Prinzipien Göttlicher Offenbarung. Erklärung über das Schema und über drei Tafeln Göttlicher Offenbarung*. In: *Schriften Jakob Böhmes*. Bd. I. Hrsg. von H. Kayser. Insel-Verlag, Leipzig.

Böhme J., 1955–1989: *Aurora oder Morgenröte im Aufgang*. In: J. Böhme: *Sämtliche Schriften*. Bd. 1. Hrsg. von W.-E. Peuckert. frommann-holzboog Verlag, Stuttgart.

Böhme J., 1976: *Glaube und Tat. Eine Auswahl aus dem Gesamtwerk*. Hrsg. E.H. Pältz. Union Verlag, Berlin.

Böhme J., 2013: *Sześć punktów teozoficznych*. Przekł. i przedmowa Ś.F. Nowicki. PWN, Warszawa.

Buber M., 2004: *Droga człowieka według nauczania chasydów*. Przeł. G. Zlatkes. Wydawnictwo Cyklady, Warszawa.

Calvino I., 2005: *Niewidzialne miasta*. Przeł. A. Kreisberg. Collegium Columbinum, Kraków.

Casualties: First World War, https://www.spartacus-educational.com/FWWdeaths.htm [dostęp: 15.01.2024].

Certyfikat / świadectwo „Befähigungszeugnis als Filmvorführer". Dokument wydany przez Polizeipräsident des oberschlesischen Industriegebietes in Gleiwitz, 14. August 1940. Numer nieczytelny. Odpis z poświadczeniem zgodności wydany

przez naczelnika gminy Nowa Wieś dnia 29 maja 1946 roku. Archiwum prywatne.

Cioran E., 2007: *Na szczytach rozpaczy*. Przeł. I. Kania. Aletheia, Warszawa.

Cioran E., 2009: *Sylogizmy goryczy*. Przeł. I. Kania. Aletheia, Warszawa.

Clavero B., 2008: *Genocide or Ethnocide, 1933–2007: How to Make, Unmake, and Remake Law with Words*. Giuffrè Editore, Milano.

Copik I., 2017: *Topografie i krajobrazy. Filmowy Śląsk*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Copik I., 2024: *Niestały ląd. „Miejsca przechodnie" w filmach fabularnych polskich i niemieckich 1945–1989*. Wydawnictwo Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy'ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Czepko von Reigersfeld D., 1930: *Consolatio ad Baronissam Cziganeam Obitum Sororis Plangentem*. In: D. Czepko von Reigersfeld: *Geistliche Schriften*. Hrsg. W. Milch. Priebatsch, Breslau.

Czepko von Reigersfeld D., 1988: *Coridon und Phyllis*. In: D. Czepko von Reigersfeld: *Sämtliche Werke*. Unter Mitarbeit von U. Seelbach. Hrsg. H.-G. Roloff, M. Szyrocki. Bd. 3. De Gruyter, Berlin–New York.

Dawid A. (red.), 2020: *Na powojennym Górnym Śląsku. Wspomnienia o wydarzeniach z lat 1945–1950 / Oberschlesien in den Jahren 1945–1950. Zeitzeugen erinnern sich*. Archiwum Historii Mówionej, T. 3 / Das Archiv der erzählten Geschichte, T. 3. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice–Opole.

Dąbrowski D., 2008: *Jastrzębie*. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, https://www.palaceslaska.pl/index.php/wojewodztwo-slaskie/powiat-raciborski/635-jastrzebie-raciborski2 [dostęp: 6.05.2023].

Dąbrowski D., 2010a: *Czerwięcice*. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, https://www.palaceslaska.pl/index.php/indeks-alfabetyczny/c/231-czerwiecice [dostęp: 4.05.2023].

Dąbrowski D., 2010b: *Strzybnik*. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, https://www.palaceslaska.pl/index.php/indeks-alfabetyczny/s/1456-strzybnik [dostęp: 4.05.2023].

Dąbrowski D., 2011a: *Milice*. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, https://www.palaceslaska.pl/index.php/indeks-alfabetyczny/m/922-milice [dostęp: 4.05.2023].

Dąbrowski D., 2011b: *Szonowice*. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, https://www.palaceslaska.pl/index.php/indeks-alfabetyczny/s/1482-szonowice [dostęp: 4.05.2023].

Dąbrowski D., 2012: *Modzurów*. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, https://www.palaceslaska.pl/index.php/indeks-alfabetyczny/m/944-modzurow [dostęp: 5.05.2023].

Dąbrowski D., 2013: *Ciężkowice*. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, https://www.palaceslaska.pl/index.php/indeks-alfabetyczny/c/592-ciezkowice [dostęp: 4.05.2023].

Dąbrowski D., 2014: *Grudynia Wielka*. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, https://www.palaceslaska.pl/index.php/indeks-alfabetyczny/g/393-grudynia-wielka [dostęp: 4.05.2023].

Dąbrowski D., 2019: *Sławików*. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, https://www.palaceslaska.pl/index.php/indeks-alfabetyczny/s/1368-slawikow [dostęp: 6.05.2023].

Deklaracja z dnia 25 lipca 1945 roku. Załącznik nr 1 do rozkazu II Korpusu L.dz.2446/385/AG/Tj. Archiwum prywatne.

Der gute Kamerad. In: *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/ich-hatt-einen-kameraden/ [dostęp: 10.02.2023].

Deutsche Dienststelle für die Benachrichtigung der nächsten Angehörigen von Gefallenen der ehemaligen deutschen Wehrmacht, Berlin, 26. September 1990, VI/211. Archiwum prywatne.

Deutsches Einheits=Familienstammbuch zugleich Familienpaß. Verlag für Standesamtswesen G.m.b.H., Berlin SW 61, Gitschiner Straße 109. Dokument wydany Robertowi Johannesowi Kunze dnia 29 października 1940 roku. Archiwum prywatne.

Dokument wydany przez Zweigstelle der Deutschen Volksliste Kattowitz-Land, Bescheinigung, 200130, 24. März 1943, Vordruck Nr. 163/2, B/0262. Archiwum prywatne.

Dokument z berlińskiego archiwum. Familienforschung zum Ersten Weltkrieg, Joschko Walter, Bundesarchiv, Berlin, PA 2 – 2023/G-3831.

Dollwet J., 1987: *Menschen im Krieg: Bejahung – und Widerstand? Eindrücke und Auszüge aus der Sammlung von Feldpostbriefen des Zweiten Weltkrieges im Landeshauptarchiv Koblenz*. „Jahrbuch für Westdeutsche Landesgeschichte", Nr. 13.

Drugi Powszechny Spis Ludności 1931 – województwo śląskie, 1937. Seria C, zeszyt 54. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/556434/edition/522609 [dostęp: 27.07.2022].

Drzewo genealogiczne rodziny Joschko sporządzone przez bratanka Waltera, Hansa, syna Franza, w 2009 roku. Archiwum prywatne.

Drzewo genealogiczne rodziny Joschko sporządzone przez córkę Waltera, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.

Drzewo genealogiczne rodziny Kompel sporządzone przez synową Luzie, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.

Drzewo genealogiczne rodziny Kunze sporządzone przez synową Roberta, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.

Drzewo genealogiczne rodziny Podborowskich i Wojtkowiak sporządzone przez córkę Waltera, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.

Eichendorff J. von, 1864: *Joseph Freiherrn von Eichendorff's sämtliche Werke*. Bd. 1. *Biographische Einleitung und Gedichte*. Voigt & Günther, Leipzig.

Eichendorff J. von, 2007: *Dwanaście wierszy*. Przeł. J. Szymik. Księgarnia św. Jacka, Katowice.

Ein Heller und ein Batzen. In: *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/ein-heller-und-ein-batzen/ [dostęp: 10.02.2023].

Einwohnerbuch der Stadt und des Kreises Cosel OS. mit allen Gemeinden, 1941. Breslauer Verlags- und Druckerei-G.m.b.H., Breslau.

Eirene, https://www.greekmythology.com/Other_Gods/Minor_Gods/Eirene/eirene.html?utm_content=cmp-true [dostęp: 10.01.2024].

Eirene, https://www.theoi.com/Ouranios/HoraEirene.html [dostęp: 10.01.2024].

Eirene: Greek Goddess of Peace, https://ancient-literature.com/goddess-of-peace/ [dostęp: 10.01.2024].

[Erste] Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in den eingegliederten Ostgebieten vom 4. März 1941. In: Reichsgesetzblatt, Jahrgang 1941, Teil 1, S. 118f., § 1–2, http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=dra&datum=1941&page=146&size=45 [dostęp: 10.06.2021].

Fallersleben H. und Richter E., Hrsg., 1842: *Schlesische Volkslieder mit Melodien – aus dem Munde des Volks gesammelt*. Breitkopf und Härtel, Leipzig, https://digital.blb-karlsruhe.de/blbihd/content/pageview/6152078 [dostęp: 11.03.2024].

Familienunterhaltsbescheid [Powiadomienie o wsparciu rodziny], 21. Mai 1943, Der Landrat des Kreises Kattowitz, Aktz. F.U. – 3. Archiwum prywatne.

Flucht und Vertreibung, 2022. Landsmannschaft Schlesien Nieder- und Oberschlesien e.V., Königswinter, https://landsmannschaft-schlesien.de/flucht-und-vertreibung-1945-1947/ [dostęp: 27.07.2022].

Francesco d'Assisi, 2010: *Il Cantico di frate Sole*. In: C. Paolazzi: *Il Cantico di frate Sole*. Porziuncola, S. Maria degli Angeli, Assisi.

Franciszek z Asyżu, św., 1994: *Kwiatki św. Franciszka z Asyżu*. Przeł. L. Staff. PAX, Warszawa.

Franz E.A., 2014: *Ewige Heimat Schlesien*. Laumann-Verlag, Dülmen.

Freyer R., Luthardt E.-O., 2006: *Schlesien. Gestern & Heute*. Rautenberg, Würzburg.

Fritz S.G., 2013: *Żołnierze Hitlera. Wehrmacht na frontach II wojny światowej*. Przeł. G. Siwek. Wydawnictwo RM, Warszawa.

Fuchs K., 1968: *Schlesiens Industrie: Eine historische Skizze*. Delp, München.

Gassend J.-L., 2009: *Blog*, 27.05.2009, http://findthemia.blogspot.com/2009/05/testing-jean-loup-blog.html [dostęp: 9.10.2021].

Gebhardt M., 2015: *Als die Soldaten kamen: Die Vergewaltigung deutscher Frauen am Ende des Zweiten Weltkriegs*. Deutsche Verlags Anstalt, München.

Geburtsurkunde. Registernummer 222/19. Akt urodzenia Roberta Johannesa Kunze (ur. 7 października 1919 roku) wystawiony 12 kwietnia 1940 roku, Antonienhütte, Kreis Kattowitz. Archiwum prywatne.

Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge (Bundesvertriebenengesetz – BVFG) – 19.05.1953 [*Ustawa o wypędzonych i uchodźcach z 19 maja 1953*], BGBl. I S. 201.

Głowacka A., 2022: *Autoetnografie Górnego Śląska w sztukach po śląsku*. W: *Na styku. Performanse naturo-kulturowe w strefach kontaktu i konfliktu*. Red. E. Bal, D. Fox, E. Wąchocka. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 143–156.

Głowacka A., Sojka E. (red.), 2022: *Piszący z ziemi. Teatr indygenny Floyda Favela i inne eseje*. Wydawnictwo Naukowe „Śląsk", Katowice.

Gorzelik J., 2020: *Między „sensus catholicus" a „uchrześcijanionym nacjonalizmem". Sztuka Kościoła rzymskokatolickiego na Górnym Śląsku wobec dyskursów narodowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Górny Śląsk wczoraj/ Oberschlesien gestern, 1995. Z tekstem J. Dubiela. Przeł. W. Jöhling. Wydawnictwo „Wokół nas", Gliwice.

Gōrnoślōnski ślabikŏrz, 2024. Oprac. przez zespół autorów (R. Adamus R. i inni). Wydawnictwo Biblioteki Śląskiej, Pro Loquela Silesiana, Chorzów–Katowice.

Grabowski E., 2020: *Podania i baśnie z Górnego Śląska / Sagen und Märchen aus Oberschlesien*. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice–Opole.

Grass G., 1992: *Spotkanie w Telgte*. Przeł. Sławomir Błaut. Czytelnik, Warszawa.

Greiner P., 2007: *Plany i weduty miast Górnego Śląska do końca XVIII wieku*. Cz. I. Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice.

Gritzner M., 1894: *Landes- und Wappenkunde der Brandenburgisch--Preußischen Monarchie. Geschichte ihrer einzelnen Landestheile, deren Herrscher und Wappen*. Heymann-Verlag, Berlin.

Gwóźdź A., 1984: *Kazimierza Kutza pejzaże hierofaniczne (Paciorki jednego różańca)*. W: *Analizy i interpretacje. Film polski*. Red. A. Helman, T. Miczka. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Gwóźdź A. (red.), 2000: *Kutzowisko. O twórczości filmowej, teatralnej i telewizyjnej Kazimierza Kutza*. Wydawnictwo „Książnica", Katowice.

Gwóźdź A. (red.), 2009: *Kutzowisko 2*. Wydawnictwo „Śląsk", Katowice.

Gwóźdź A., 2011: *Obok kanonu. Tropami kina niemieckiego*. Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław.

Hahn J., 2018a: *Prehistoria Śląska*, cz. 5. Wachtyrz.eu, https://wachtyrz.eu/jan-hahn-prehistoria-slaska-cz-5/ [dostęp: 30.10.2023].

Hahn J., 2018b: *Prehistoria Śląska*, cz. 6. Wachtyrz.eu, https://wachtyrz.eu/jan-hahn-prehistoria-slaska-cz-6/ [dostęp: 30.10.2023].

Hansmann C., 1989: *Vorüber-nicht vorbei: Russische Impressionen, 1941–1943*. Ullstein, Frankfurt–Berlin.

Hauptmann C., 2011: *Rübezahl-Buch*. Salzwasser Verlag, Paderborn.

Hegel G.W.F., 1958: *Wykłady z filozofii dziejów*. T. 1. Przeł. J. Grabowski, A. Landman. Wstęp T. Kroński. PWN, Warszawa.

Heimatlieder aus dem Riesengebirge, http://www.riesengebirge-plus.de/Lieder.htm [dostęp: 24.03.2024].

Hemingway E., 2022: *Słońce zaś wschodzi*. Przeł. M. Potulny. Marginesy, Warszawa.

Herb Dolnego Śląska, 1890. Oesterreichisch-Ungarische Wappenrolle 1890 von Hugo Gerard Ströhl. Erste Auflage, Wien, Bildtafel VII, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wappen_Herzogtum_Schlesien.jpg [dostęp: 8.02.2024].

Herb Górnego Śląska, 1890. Oesterreichisch-Ungarische Wappenrolle 1890 von Hugo Gerard Ströhl. Erste Auflage, Wien, Bildtafel VII, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Upper_Silesia_coat_of_arms.png [dostęp: 8.02.2024].

Herby Górnego i Dolnego Śląska, 1890. Oesterreichisch-Ungarische Wappenrolle 1890 von Hugo Gerard Ströhl. Erste Auf-

lage, Wien, Bildtafel VII, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Str%C3%B6hl_-_%C3%96sterreichische_Wappenrolle_%281890%29_Tafel_07.png [dostęp: 8.02.2024].

Herder J.G. von, 1772: *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*. Christian Friedrich Voß, Berlin, https://www.deutschestextarchiv.de/herder_abhandlung_1772 [dostęp: 19.01.2021].

Herder J.G. von, 1784: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Bd. 1. Johann Friedrich Hartknoch, Riga–Leipzig, https://www.deutschestextarchiv.de/herder_geschichte01_1784 [dostęp: 12.01.2021].

Herder J.G. von, 1785: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Bd. 2. Johann Friedrich Hartknoch, Riga–Leipzig, https://www.deutschestextarchiv.de/herder_geschichte02_1785 [dostęp: 12.01.2021].

Hesse H., 2018: *Narcyz i Złotousty*. Przeł. M. Tarnowski. Media Rodzina, Poznań.

Historia szczegółowo podana przez bratanicę Waltera, Helgę, córkę Johanna, spisana przez córkę Waltera, Krystynę. W: Zapis dziejów rodziny Joschko wraz z dokumentacją źródłową, zebraniem wspomnień i historii rodzinnych, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2022 roku, część III. Archiwum prywatne.

Historyczny zarys – Antonienhütte/Wirek wraz z dokumentacją map i fotografii, opisami budynków, ulic, mieszkańców, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2022 roku. Archiwum prywatne.

Historyczny zarys – Schwarzwald/Czarny Las wraz z dokumentacją map i fotografii, opisami budynków, ulic, mieszkańców, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2022 roku. Archiwum prywatne.

Hohe Tannen weisen die Sterne, http://www.riesengebirge-plus.de/Lieder.htm [dostęp: 11.03.2024].

Hohe Tannen weisen die Sterne. In: *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/hohe-tannen-weisen-die-sterne/ [dostęp: 11.03.2024].

Hölderlin F., 1826: *Gedichte*. J. G. Cotta'sche Buchhandlung, Stuttgart–Tübingen, https://www.deutschestextarchiv.de/hoelderlin_gedichte_1826 [dostęp: 19. 01. 2021].

Hupka H. (Hrsg.), 1989: *Meine Heimat Schlesien: Erinnerungen an ein geliebtes Land*. Weltbild Verlag, Augsburg.

Jaroszewicz H., 2020: *Współczesna norma języka śląskiego – dekada funkcjonowania ślabikŏrzowego szrajbōnka*, https://wachtyrz.eu/wspolczesna-norma-jezyka-slaskiego-dekada-funkcjonowania-slabikorzowego-szrajbonka/ [dostęp: 12.11.2024].

Jaroszewicz H., 2024: *Zasady pisowni języka śląskiego*. Wydanie drugie. Silesia Progress, Kotórz Mały.

Jarząbek M., Lapshin M., Żłobecka K., 2014: *Dziadek z Wehrmachtu. Doświadczenie zapisane w pamięci / Der Grossvater aus der Wehrmacht. Zeitzeugen erinnern sich*. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice.

Jäger J., 2018: *Heimat*. In: *Docupedia-Zeitgeschichte*, 13.08.2018, http://docupedia.de/zg/Jaeger_heimat_v1_en_2018 [dostęp: 12.10.2023].

Jochemczyk M., 2015: *Wobec tradycji. Śląskie szkice oikologiczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Johnson B., 2014: *Carbon Nation. Fossil Fuels in the Making of American Culture*. University Press of Kansas, Lawrence.

Joyce J., 2013: *Ulisses*. Przeł. M. Słomczyński. Wydawnictwo Znak, Kraków.

Jünger E., 1922: *Der Kampf als inneres Erlebnis*. E.S. Mittler & Sohn, Berlin.

Jünger E., 1932: *Der Arbeiter: Herrschaft und Gestalt*. Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg.

Jünger E., 2017: *Robotnik. Panowanie i forma bytu. Maxima – minima*. Przeł. W. Kunicki. PWN, Warszawa.

Kaczmarek R., 2006: *Górny Śląsk podczas II wojny światowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Kaczmarek R., 2010: *Polacy w Wehrmachcie*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.

Kaczmarek R., 2020: *Lipiec 1914 – jak wyglądała mobilizacja armii niemieckiej?* Histmag.org, https://histmag.org/Lipiec-1914-jak-wygladala-mobilizacja-armii-niemieckiej-9307 [dostęp: 22.11.2022].

Kadłubek Z., 2007: *Szmaragd Europy*. W: A. Kunce, Z. Kadłubek, *Myśleć Śląsk*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Kadłubek Z., 2016: *Bezbronne myśli. Eseje i inne pisma o Górnym Śląsku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Kalendarium Godulowe, 2024, http://mediateka.rsl.pl/pasje/pliki/godula_fermata/kalendarium_godulowe.pdf [dostęp: 29.04.2024].

Kameraden auf dem Kriegespfad (Alte Kameraden). In: *Weltkriegs-Liedersammlung*, *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/kameraden-auf-dem-kriegespfad-alte-kameraden/ [dostęp: 10.02.2023].

Kant I., 1911: *Krytyka praktycznego rozumu*. Przeł. F. Kierski. Przekł. przejrzał i wstępem opatrzył M. Wartenberg. Polskie Towarzystwo Filozoficzne we Lwowie, Lwów.

Klose K.F., 1942: *Die Schlesische Landschaft: zehnfach interessantes Land*. Schlesien Verlag, Breslau, https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=13129 [dostęp: 27.02.2024].

Kordecki M., Smolorz D., 2013: *Atlas historyczny. Górny Śląsk w XX wieku / Historischer Atlas. Oberschlesien im 20. Jahrhundert*. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice–Opole 2013.

Kosian J., 2001: *Mistyka śląska. Mistrzowie duchowości śląskiej: Jakub Boehme, Anioł Ślązak, Daniel Czepko*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Kozica K., 2004: *Mapa Śląska Martina Helwiga i jej nieznane wydanie z 1612 roku*. „Polski Przegląd Kartograficzny", t. 36, nr 2, s. 92–103.

Kozica K., 2024: *Martin Helwig's map of Silesia from 1561 – an unknown edition from 1612*, https://web.archive.org/web/20140212003134/http://www.explokart.eu/mappae_summaries.html#kozica [dostęp: 18.02.2024].

Kozieł A., 2013: *Michael Willmann i jego malarska pracownia*. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.

Kozieł A. (red.), 2017: *Malarstwo barokowe na Śląsku*. Via Nova, Wrocław, https://www.academia.edu/36697065 [dostęp: 29.01.2023].

Kozieł A., Lejman B. (red.), 2002: *Willmann i inni. Malarstwo, rysunek i grafiki na Śląsku i w krajach ościennych w XVII i XVIII wieku*. Uniwersytet Wrocławski; Via Nova, Wrocław.

Krajewska K., 1998: *Zanim powstał węgiel*. Oprac. graf. A. Kohlman-Adamska, R. Kowalski. Muzeum Ziemi Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.

Kramarz H., 1981: *Oberschlesien. Land der europäischen Mitte*. Laumann, Dülmen–Westfalen.

Krąpiec M.A., 2006: *Natura*. W: *Powszechna encyklopedia filozofii*. T. 7: *Me-Pań*. Zespół red. A. Maryniarczyk et al. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Oddział Societa Internazionale Tommaso d'Aquino, Lublin.

Kubik A., 2014: *Górny Śląsk i Wielka Wojna. Fotografie Antona Kubika / Oberschlesien und der Grosse Krieg. Fotografien von Anton Kubik*. Red. M. Rosenbaum, S. Rosenbaum. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej; Muzeum; Gmina Zbrosławice, Opole–Gliwice–Tarnowskie Góry–Zbrosławice.

Kubik J., 2007: *Eichendorffa tłumaczy ks. Jerzy Szymik*. wiara.pl, https://info.wiara.pl/doc/171300.Eichendorffa-tlumaczy-ks-Jerzy-Szymik [dostęp: 22.10.2023].

Kudasiewicz J., 2000: *Poznawanie Boga Ojca: szkice z teologii biblijnej*. T. 1: *„Błogosławiony Pan, Bóg Izraela"* (Łk 1,68). Wydawnictwo Jedność, Kielce.

Kulas D., 2011: *Dom – to, co istotne*. „Anthropos?", nr 6–7, s. 60.

Kulik G., 2024: *Ksiōnżki*, https://grzegorzkulik.pl/ [dostęp: 12.11.2024].

Kunce A., 2020a: *Na uboczu. Powrót do oikologii*. W: A. Kunce, T. Sławek: *Oikologia. Powrót*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 133–159.

Kunce A., 2020b: *Źródło i dom. Przyczynki do oikologii*. W: A. Kunce, T. Sławek: *Oikologia. Powrót*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 161–194.

Kuzio-Podrucki A., 2007a: *Die Tiele-Wincklers. Eine Oberschlesische Kohle- und Stahlaristokratie*. Drukpol PPHU, Tarnowskie Góry–Kiel.

Kuzio-Podrucki A., 2007b: *Schaffgotschowie. Zmienne losy śląskiej arystokracji*. Oficyna MONOS, Bytom.

Lakowski R., 2019: *Schlesien 1945. Der Krieg im Südosten des Deutschen Reiches*. Mittler in Maximilian Verlag GmbH & Co. KG, Hamburg.

Lewandowski J.F., 2012: *Kino śląskie*. Wydawnictwo „Śląsk", Katowice.

Lexicon der Wehrmacht, https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Soldat/Soldbuch/SB.htm [dostęp: 10.02.2023].

Liederbuch des jungdeutschen Ordens, 1921. Herausgegeben vom jungdeutschen Verlag Cassel. Verlag MAX EISENHARDT, Kassel, https://www.volksliederarchiv.de/lexikon/liederbuch-des-jungdeutschen-ordens/ [dostęp: 18.03.2024].

Liederbuch Postverband, 1898. Verband Deutscher Post- u. Telegraphen-Assistenten, Berlin.

Lili Marleen, https://secondhandsongs.com/performance/99347 [dostęp: 10.02.2023].

Lindner E. (Hrsg.), 2013: *Schlesien: Unvergessene Heimat in 1000 Bildern*. Bassermann Verlag, München.

Lubos J., 2023a: *3 mapy Śląska w Atlasie Świata z 1638 r.* Wachtyrz.eu, https://wachtyrz.eu/3-mapy-slaska-w-atlasie-swiata-z-1638-r/ [dostęp: 9.01.2023].

Lubos J., 2023b: *Niezależność Śląska w historii – prawda czy mit?* Wachtyrz.eu, https://wachtyrz.eu/niezaleznosc-slaska-w-historii-prawda-czy-mit-czesc-i/ [dostęp: 29.01.2023].

Lucie-Smith E., 2010: *Anioły*. Przeł. M.G. Witkowski. Arkady, Warszawa.

Lysko A., 2008: *Duchy wojny. Dziennik żołnierski 1942–1944*. T. 1: *W koszarach pod szczytami Alp*. Wydawnictwo Naukowe „Śląsk", Katowice.

Lysko A., 2009: *Duchy wojny. Dziennik żołnierski 1942–1944*. T. 2: *W bunkrach Wału Atlantyckiego*. Wydawnictwo Naukowe „Śląsk", Katowice.

Lysko A., 2010: *Duchy wojny. Dziennik żołnierski 1942–1944*. T. 3: *W okopach Frontu Wschodniego*. Wydawnictwo Naukowe „Śląsk", Katowice.

Lysko A., 2011: *Duchy wojny. Dziennik żołnierski 1942–1944*. T. 4: *W objęciach śmierci*. Offsetdruk i Media, Cieszyn.

Lysko A., 2015: *Duchy wojny*. T. 5: *W udręce nadziei*. Offsetdruk i Media, Cieszyn.

Lysko A., 2016: *Duchy wojny*. T. 6: *W przekleństwie kalectwa. Losy żołnierzy okaleczonych wojną*. Offsetdruk i Media, Cieszyn.

Lysko A., 2017: *Duchy wojny*. T. 7: *W sieroctwie bez skargi. Cierpienia sierot wojennych nie mogą być zapomniane*. Offsetdruk i Media, Cieszyn.

Lysko A., 2019: *Duchy wojny*. T. 8: *Z Pszczyny do Kołymy. Odyseja Górnośląska*. Stowarzyszenie Rozwoju Zawodowego Śląska i Małopolski, Lędziny.

Lysko A., 2021: *Duchy wojny*. T. 9: *Nim duchami zostali*. Offsetdruk i Media, Cieszyn.

Łuszczyna M., 2017: *Mała zbrodnia. Polskie obozy koncentracyjne*. Znak, Kraków.

Maciołek M., Tambor J., 2024: *Głoski śląskie. Z zagadnień fonetyki i fonologii współczesnego języka śląskiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Maeterlinck M., 2017: *Inteligencja kwiatów*. Przeł. F. Mirandola. Wydawnictwo MG, Wraszawa.

Mapa Antonienhütte, 1880. Specialkarte der Oberschlesischen Bergreviere unter Angabe der Lage der verliehenen Bergwerke. Verlag der Simon Schropp'schen Hof-Landkarten Handlung; Lith. Anst. v. Leopold Kraatz, Berlin, https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/410140/edition/404531?language=de [dostęp: 20.01.2024].

Mapa drzeworytowa Śląska autorstwa Martina Helwiga, 1561. Bresslaw, 1561; Zur Neiss: Johan. Creutzig, 1561. ELECTRONIC EDITION: Karlsruhe: Badische Landesbibliothek, 2015, https://

digital.blb-karlsruhe.de/blbihd/content/pageview/3105341 [dostęp: 18.02.2024].

Mapa drzeworytowa Śląska autorstwa Martina Helwiga, 1561. Przedruk z 1685 roku. Źródło: Kladsko – proměny středoevropského regionu - historický atlas, cd-rom, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mapa_Slezska_1561_Helwig.jpg [dostęp: 4.01.2024]; inne źródło: Silesiae typus descriptus et editus a Martino Heilwig Neissense. Johann Günther Rörer, Breslau, https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/2710/edition/26265?language=en [dostęp: 4.01.2024].

Mapa Heimatkunde des Kreises Leobschütz, 1909. 1. Teil. Heimatkunde des Kreises Leobschütz. Bearbeitet von Robert Hofrichter. C. Kothe's Nachfolger, Max Engel, Leobschütz 1909, S. 85, https://sbc.org.pl/dlibra/publication/224084/edition/211801/heimatkunde-des-kreises-leobschutz-1-teil-hofrichter-robert-1856?language=pl [dostęp: 15.01.2024].

Mapa Kreis Gross-Strehlitz, 1938. Geograph. Institut der Carl Flemming u. C.T. Wiskott AG. Verlag Georg Westermann, Berlin–Hamburg, Braunschweig, https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/30401/edition/41185/content [dostęp: 20.01.2024].

Mapa Kreis Kattowitz, 1903. Landkarten und Stadtpläne aus Schlesien, https://freepages.rootsweb.com/~vogel/genealogy/Kattowitz_Kreiskarte2.jpg [dostęp: 15.01.2024].

Mapa Kreis Leobschütz. Landkarten und Stadtpläne aus Schlesien, pocz. XX w. Bearbeitet von Robert Hofrichter. Verlag von W. Witke, Leobschütz, https://freepages.rootsweb.com/~vogel/genealogy/Leobschuetz_Kreiskarte_Nord.jpg [dostęp: 15.01.2024].

Mapa Kreis Tarnowitz, Stadt- und Landkreis Beuthen, Stadtkreis Königshütte, Kreis Zabrze nebst Stadt- und Landkreis Kattowitz bearb. in der kartographischen Anstalt der Verlagsbuchhandlung, 1902. Verlag von Carl Flemming, Glogau, https://sbc.org.pl/dlibra/publication/381718/edition/359691 [dostęp: 20.01.2024].

Mapa powiatów Cosel, Leobschütz, Neustadt i Ratibor / Karte der Kreise Cosel, Leobschütz, Neustadt und Ratibor, ok. 1880. Hrsg. von Fedor Franz Friedrich von Rappard. Verlag im Kartographischen Institut F. v. Rappard, Berlin, https://sbc.org.pl/dlibra/publication/461159/edition/432474 [dostęp: 13.01.2024].

Mapa Ratibor. Das Fürstenthum Ratibor in Ober Schlesien, 1741. Twórca: Friedrich Bernhard Werner. Współtwórca: Johann David Schleuen. Miedzioryt kolorowy. Berlin, https://www.sbc.org.pl/publication/276018 [dostęp: 15.01.2024].

Mapa Ratibor. Topographische Karte, 1907. Współtwórca: Kartographische Abteilung der Königlich Preussischen Landes--Aufnahme. Königlich Preussische Landes-Aufnahme, https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/edition/404767?id=404767 [dostęp: 15.01.2024].

Mapa rejencji wrocławskiej, powiatu Trzebnica (Kreis Trebnitz), 1871–1914. Verlag von C. Flemming, Glogau, https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/30320/edition/44538/content [dostęp: 8.02.2024].

Mapa Śląska autorstwa Sebastiana Münstera: Die Schlesn nach irer gelegenheit, 1544. Sebastian Münster: *Cosmographia: Beschreibung aller Lender*. Petri, Basel 1545, S. 87, https://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/pageview/193124 [dostęp: 08.02.2024].

Mapa Śląska / Provinz Schlesien, ok. 1850. Entworfen und gezeichnet von Friedrich H. Handtke. Verlag von C. Flemming, Glogau, https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/30417/edition/41194/content [dostęp: 08.02.2024].

Mapa Śląska / Provinz Schlesien, ok. 1920. Bearbeitet von Friedrich Handtke, Julius Iwan Kettler, Alwin Herrich. Carl Flemming und C. T. Wiskott Aktiengesellschaft für Verlag und Kunstdruck. Berlin und Glogau, https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/31756/edition/28604?search=bWV0YWRhdGFzZWFyY2g_YWN0aW9uPUFkdmFuY2VkU2VhcmNoQWN0aW9uJnR5cGU9LTMmcD0wJnZhbDE9VGlobGU6JTIyUHJvdmlueitTY2hsZXNpZW4rKG1hcGEpJTIyJmlwcD0yNQ [dostęp: 09.01.2024].

Mapa topograficzna Cosel, 1896. Königlich Preussische Landes-Aufnahme, Berlin, https://sbc.org.pl/dlibra/publication/5021?language=pl [dostęp: 15.01.2024].

Marek Aureliusz, 2016: *Rozmyślania*. Przeł. M. Reiter. Helion, Gliwice.

Matka Ewa z Miechowic – Ewa von Tiele-Winckler (1866–1930) w „Ewangeliku", https://old2020.luteranie.pl/ewangelik/2007/Ewa_T-W.html [dostęp: 10.01.2024].

Matuschek H., 2021a: *Das Slawoschlesische. Von den Eigenheiten einer kleinen Slawine*. Selbstverlag, Mainz.

Matuschek H., 2021b: *Der junge Eichendorff in der oberschlesischen Sprachlandschaft*. Selbstverlag, Mainz.

Márai S., 2008: *Księga ziół*. Przeł. F. Netz. Czytelnik, Warszawa.

Márai S., 2018: *Żar*. Przeł. F. Netz. Czytelnik, Warszawa.

Meeting of Experts on Ethno-Development and Ethnocide in Latin America. Final Report [San José, 7–11 December 1981], 1982. UNESCO, Paryż, SS 82/WS. 32, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000050786 [dostęp: 29.07.2022].

Mein Schlesierland, 1900. Apollo–Verlag, Berlin.

Mein Schlesierland (Kehr ich einst zur Heimat wieder). In: *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/kehr-ich-einst-in-meine-heimat-wieder-mein-schlesierland/ [dostęp: 10.03.2024].

Mein Schlesierland. Lied für eine mittlere Stimme, https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/30176/edition/38029/content?format_id=2 [dostęp: 10.03.2024].

Moltke von J., 2005: *No place like home. Locations of Heimat in German Cinema*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London.

Montaigne M. de, 1957: *Próby*. Przeł. T. Boy-Żeleński, E. Cięglewicz. PIW, Warszawa.

Mühlpfort H., 1991: *Heinrici Mühlpforti Poemata*. Neudruck der Ausgabe Breslau und Frankfurt am Main 1686. Herausgegeben und eingeleitet von L. Claren und J. Huber. Kelp, Frankfurt am Main.

Münch I. von, 2009: *Frau, komm! Die Massenvergewaltigungen deutscher Frauen und Mädchen 1944/45*. ARES Verlag, Graz.

Nach der Heimat möcht ich wieder. In: *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/nach-der-heimat-moecht-ich-wieder-suesse-heimat-1828/ [dostęp: 10.02.2023].

Nagoda M., 2018: *Pałac w Krowiarkach*, https://zabytek.pl/pl/obiekty/krowiarki-zespol-palacowo-parkowy [dostęp: 7.05.2023].

Nawarecki A., 2004: *„Kaj my to som?"*. W: *„My som tukej". Kilka szkiców o przestrzeniach Śląska*. Red. W. Kalaga. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004, s. 9–21.

Nawarecki A., 2010: *Lajerman*. Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk.

Nietzsche F., 1907: *Tako rzecze Zaratustra. Książka dla wszystkich i dla nikogo*. Przeł. W. Berent. Nakład Jakóba Mortkowicza, Warszawa.

Nietzsche F., 1996: *O pożytkach i szkodliwości historii dla życia*. W: F. Nietzsche: *Niewczesne rozważania*. Przeł. M. Łukasiewicz. Posł. K. Michalski. Znak, Kraków.

Nossol A., 2007: *Harmonia serca i myśli, czyli proprium silesiacum*. W: J. von Eichendorff: *Dwanaście wierszy*. Przeł. J. Szymik. Księgarnia św. Jacka, Katowice.

Nowak R., 2018: *Duch, który umacnia*. Konferencja z Oazy Modlitwy. Centralna Diakonia Modlitwy, 16–18.03.2018, https://www.oaza.pl/cdm/materialy/posluchaj-konferencji-z-om-duch-ktory-umacnia-ks-ryszard-nowak [dostęp: 11.09.2024].

Oberschlesien ist mein liebes Heimatland, https://www.lieder-archiv.de/oberschlesien_mein_heimatland-notenblatt_400543.html [dostęp: 11.03.2024].

Oberschlesien ist mein liebes Heimatland, http://www.riesengebirge-plus.de/Lieder.htm [dostęp: 11.03.2024].

Odpis skrócony aktu zgonu (nr 38/1978) brata Waltera, Franza, zamieszkałego w Raciborzu, zmarłego w 1978 roku w Wojnowicach pod Raciborzem. Dokument wydany w 1990 roku. Archiwum prywatne.

Odpis świadectwa chrztu Johanna Joschko, nr księgi chrztów 1837/137, wydany przez Parafię Rzymskokatolicką pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Grzędzinie dnia 12 września 1990 roku. Archiwum prywatne.

Odpis świadectwa chrztu Roberta Joschko, nr księgi chrztów 1867/26, wydany przez Parafię Rzymskokatolicką pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Grzędzinie dnia 12 września 1990 roku. Archiwum prywatne.

Odpis zaświadczenia z dnia 14 maja 1946 roku o pracy wystawionego przez kierownika kina wraz z poświadczeniem zgodności odpisu z oryginałem, z pieczątką i podpisem kierownika

referatu i pieczęcią Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, Wydziału Zdrowia i Opieki Społecznej w Rudzie Śląskiej. Archiwum prywatne.

Orygenes, 1979: *O zasadach*. Przeł. S. Kalinkowski. Wstęp i oprac. S. Kalinkowski, W. Myszor, E. Stanula. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa.

Oświadczenie kontrolera II w amerykańskim obozie Jolanda. Referendarz Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Śląsko-Dąbrowskiego, 29 maja 1946 roku. Archiwum prywatne.

Otto M., 2019: *(Spät-)Aussiedler aus Polen*. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/izpb/298577/spaet-aussiedler-aus-polen/ [dostęp: 27.07.2022].

Pascal B., 1921: *Myśli*. Przeł. Tadeusz Boy-Żeleński. Księgarnia św. Wojciecha, Poznań–Warszawa.

Patryn L., 1912: *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in Schlesien*. Herausgegeben vom Landesstatistischen Amte des schlesischen Landesausschusses. Im Verlage des schlesischen Landesausschusses, Troppau, https://sbc.org.pl/dlibra/publication/13033/edition/11734/content [dostęp: 29.07.2022].

Philo vom Walde [J. Reinelt], 1904: *Sonntagskinder: Lieder und Gedichte aus Schlesien*. Baumert und Ronge, Grossenhain–Leipzig.

Piecha-van Schagen B., 2012: *Kult św. Barbary zawdzięczamy niemieckiemu prawu górniczemu*. „Dziennik Zachodni", 9.07, https://dziennikzachodni.pl/kult-sw-barbary-zawdzieczamy-niemieckiemu-prawu-gorniczemu/ar/613849 [dostęp: 11.11.2024].

Piecha-van Schagen B., 2018: *Kult świętej Barbary wśród górników kopalń węgla kamiennego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku*. Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu, Zabrze.

Plan Breslau / Pharus-Plan Breslau, ok. 1930. Pharus Verlag, Berlin, https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/33902/edition/41530/content [dostęp: 20.01.2024].

Platon, 1958: *Fajdros*. Przekł., oprac. i wstęp W. Witwicki. PWN, Warszawa.

Platon, 1987: *List siódmy*. W: Platon: *Listy*. Przekł., wstęp, komentarz M. Maykowska. Przekł. przejrzała, przedmową opatrzyła i koment. uzup. M. Pąkcińska. PWN, Warszawa.

Platon, 2005: *Lysis*. W: Platon: *Dialogi*. T. 1. Przekł., wstęp i objaśnienia W. Witwicki. Wydawnictwo Antyk, Kęty.

Plotyn, 1959: *Enneady*. T. 1–2. Przekł. i wstęp A. Krokiewicz. PWN, Warszawa.

Pokój i miłosierdzie (Ga 6,16). Dzieło biblijne im. św. Jana Pawła II, https://biblista.pl/ukryte/narodowe-czytanie-pisma-swietego/6469-pokoj-i-milosierdzie-ga-6-16.html [dostęp: 10.01.2024].

Pospiszil K., 2016: *Swojskość i utrata. Obrazy Górnego Śląska w literaturze polskiej i czeskiej po 1989 roku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Poźniak-Podgórski A., 2018: *Wyniki plebiscytu na Górnym Śląsku*. Wachtyrz.eu, https://wachtyrz.eu/wyniki-plebiscytu-na-gornym-slasku/ [dostęp: 30.10.2023].

Pro Loquela Silesiana, 2024, https://www.silesiana.org/ [dostęp: 12.11.2024].

Rada Ślōnskigo Jynzyka, 2023, https://radaslonskigojynzyka.org/zasady-pisowni-jezyka-slaskiego/ [dostęp: 12.11.2024].

Rademacher M., 2006: *Provinz Schlesien*. Online-Material zur Dissertation. Universität Osnabrück, Osnabrück, https://www.eirenicon.com/rademacher/www.verwaltungsgeschichte.de/p_schlesien.html [dostęp: 27.07.2022].

Rape as a weapon of war, 2022. In: *Encyclopædia Britannica*, Inc., https://www.britannica.com/topic/rape-crime/Rape-as-a-weapon-of-war [dostęp: 15.06.2022].

Ratzinger J. [Benedykt XVI], 2011a: *Jezus z Nazaretu*. Cz. I: *Od chrztu w Jordanie do przemienienia*. Przeł. W. Szymona. Wydawnictwo M, Kraków.

Ratzinger J. [Benedykt XVI], 2011b: *Jezus z Nazaretu*. Cz. II: *Od wjazdu do Jerozolimy do Zmartwychwstania*. Przeł. W. Szymona. Wydawnictwo Jedność, Kraków.

Reale G., 2001: *Historia filozofii starożytnej*. Przeł. E.I. Zieliński. KUL, Lublin.

Regiewicz A., 2021a: *Hubertus*. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Fusieckiego w Zabrzu, Zabrze.

Regiewicz A., 2021b: *Krojcok*. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Fusieckiego w Zabrzu, Zabrze.

Regiewicz A., 2021c: *Krampus*. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Fusieckiego w Zabrzu, Zabrze.

Regiewicz A., 2022: *Post mortem*. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Fusieckiego w Zabrzu, Zabrze.

Regiewicz A., 2023: *Errata*. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Fusieckiego w Zabrzu, Zabrze.

Remarque E.M., 2018: *Na Zachodzie bez zmian*. Przeł. R. Wojnakowski. Rebis, Poznań.

Riesengebirgslied (Riesengebirglers Heimatlied) / Blaue Berge, grüne Täler. In: *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/blaue-berge-gruene-taeler-riesengebirge/ [dostęp: 11.03.2024].

Rilke R.M., 2010: *Druga strona natury. Eseje, listy i pisma o sztuce*. Przeł. T. Ososiński. Wydawnictwo Sic!, Warszawa.

Rilke R.M., 2013: *Dziennik schmargendorfski*. Przekł. i koment. T. Ososiński. Wydawnictwo Sic!, Warszawa.

Rodný list. Odpis aktu urodzenia brata Waltera, Franza, w 1904 roku, w Bojkovicach, wydany w 1986 roku, nr VS/3-61/11520/86.

Rodzina uchodźców na Górnym Śląsku, styczeń 1945 / Flüchtlingsfamilie in Oberschlesien, Januar 1945. Bundesarchiv. Zapis pod zdjęciem w archiwum: „Flüchtlingsfamilie in Oberschlesien. Bildberichter: Blaschka. Ort: Oberschlesien. Datum: Januar 1945. In eisiger Kälte erwartet diese Familie einen Wagen, um mit den anderen Bewohnern ihrer Heimat nach Westen in Sicherheit zu ziehen". Bundesarchiv Bild 183-1990-0323-501, Flüchtlingsfamilie in Oberschlesien.jpg, CC-BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-1990-0323-501,_Fl%C3%BCchtlingsfamilie_in_Oberschlesien.jpg [dostęp: 21.12.2024].

Roelle L., 1929: *Sonntagskinder-Sonnenmenschen*. Im Selbstverlage der deutschen Kongregationen, Teschen, https://sbc.org.pl/dlibra/publication/341981/edition/323093/sonntagskinder-sonnenmenschen-roelle-ludwik-wladyslaw-1869-1943 [dostęp: 8.11.2023].

Rokita Z., 2020: *Kajś. Opowieść o Górnym Śląsku*. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.

Rosemarie, https://archive.org/details/rosemarie-text-marschlied-f.-grossmann-f.-j.-breuer-1938 [dostęp: 10.02.2023].

Rosenzweig F., 1976: *Der Stern der Erlösung*. Martinus Nijhoff, Den Haag.

Rosik M., 2022: *Błogosławieni w Biblii*, https://mariuszrosik.pl/blogoslawieni-w-biblii/.

Rostropowicz J., 2022: *Joseph von Eichendorff i język górnośląski*. Wachtyrz.eu, https://wachtyrz.eu/prof-joanna-rostropowicz-joseph-von-eichendorff-i-jezyk-gornoslaski/ [dostęp: 12.11.2024].

Rostropowicz J. (red.), 2005–2023: *Ślązacy od czasów najdawniejszych do współczesności*. T. 1–7 / *Schlesier von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart*. Bd. 1–7. Fundacja Nauki i Kultury na Śląsku; Górnośląskie Centrum Kultury i Spotkań im. Eichendorffa: Editio Silesia, Opole–Łubowice.

Rymkiewicz W., 2007: *Wstęp. Filozof chaosu*. W: F.W.J. von Schelling: *Światowieki. Ułamek z roku 1815*. Przekł., wstęp i koment. W. Rymkiewicz. PAN, Warszawa.

Sady W., 2010: *Plotyn o odchodzeniu i powrocie (rozdz. XIX)*. W: W. Sady, *Dzieje religii, filozofii i nauki. Od Talesa z Miletu do Mahometa*. Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty.

Sajer G., 1967: *Le soldat oublié*. Laffont, Paryż.

Sander H., Johr B. (Hrsg.), 2008: *BeFreier und Befreite: Krieg, Vergewaltigung, Kinder*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.

Scapini A., Gorzanelli A., 2013: *The Wehrpass and Soldbuch of the Wehrmacht*. B & D Publishing LLC, Richmond.

Schelling F.W.J. von, 2007: *Światowieki. Ułamek z roku 1815*. Przekł., wstęp i koment. W. Rymkiewicz. PAN, Warszawa.

Schieb R., 2020–2021: *Schlesien: Geschichte – Landschaft – Kultur / Śląsk. Historia – krajobrazy – kultura*. Elsengold Verlag; Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice–Berlin.

Schlegel F., 1882: *Gespräch über die Poesie*, in: *Friedrich Schlegel 1794–1802. Seine prosaischen Jugendschriften*. Bd. II. Hrsg. J. Minor. Konegen, Wien.

Schleicher K.T., Walle H. (Hrsg.), 2005: *Aus Feldpostbriefen junger Christen 1939–1945. Ein Beitrag zur Geschichte der Katholischen Jugend im Felde*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

Schlesien o Schlesien. In: *Liederbuch des jungdeutschen Ordens*, *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/schlesien-o-schlesien/ [dostęp: 11.03.2024].

Schlesierland. Mein Heimatland, http://www.riesengebirge-plus.de/Lieder.htm [dostęp: 10.03.2024].

Schlesierlied, http://www.riesengebirge-plus.de/Lieder.htm [dostęp: 10.03.2024].

Schlesier-Liederbuch, 1936. „Bund heimattreuer Schlesier e.V." (Vereinigte Oberschlesier und Schlesier), Berlin.

Seemann-Majorek A., 2022: *Matka Ewa z Miechowic. Życie i dzieło*. EStoK, Łódź.

Shils E., Janowitz M., 1948: *Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II*. "Public Opinion Quarterly", vol. 12, Issue 2, s. 280–315.

Silesia in Progress, 2024, https://www.silesiaprogress.com/ [dostęp: 12.11.2024].

Silling, 2024: *Katalog ôprogramowanio po ślōnsku, Korpus Ślōnskij Mŏwy, Translatōr polsko-ślōnski i ślōnsko-polski* [autorski projekt G. Kulika], https://silling.org/ [dostęp: 12.11.2024].

Sławek T., 2000: *Podróż czterech mężów z Nysy do Barda Śląskiego*. Towarzystwo Miłośników Ziemi Pszczyńskiej; Fundacja „Pallas Silesia", Pszczyna–Katowice.

Sokół A., 2016: *Pamięć o Matce Ewie w 150 lat od jej urodzin*, https://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2016/12/sokol_matka_ewa.pdf [dostęp: 4.11.2023].

Soldbuch. Dokument wydany Robertowi Johannesowi Kunze – nieczytelna data wydania. Metten & Co, Nationaler Werbedruck, Berlin … [nieczytelny druk, zaklejony taśmą]. Archiwum prywatne.

Soldiers's Service and Pay Book. Dokument wydany Robertowi Johannesowi Kunze 28 lipca 1945 roku. Archiwum prywatne.

Sonntagskind. In: *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*. Erstbearbeitung (1854–1960). Lfg. 10 (1903), Bd. X,

I (1905), Sp. 1723, Z. 44. Digitalisierte Version im Digitalen Wörterbuch der deutschen Sprache, https://www.dwds.de/wb/dwb/sonntagskind [dostęp: 8.11.2023].

Stadt Herne. Blick in die Historie (1900 bis 1928), https://www.herne.de/Stadt-und-Leben/Stadtgeschichte/ [dostęp: 15.02.2022].

Stasiuk A., 2013: *Nie ma ekspresów przy żółtych drogach*. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.

Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1940. Bd. 1939. Verlag Schmidt, https://www.statistischebibliothek.de/mir/receive/DEHeft_mods_00143537 [dostęp: 15.02.2022].

Stein E. [św. Teresa Benedykta od Krzyża, OCD], 1978: *Z własnej głębi. Pisma różne*. Przeł. I.J. Adamska. Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków.

Stein E. [św. Teresa Benedykta od Krzyża, OCD], 1999: *Wiedza Krzyża. Studium o św. Janie od Krzyża*. Przeł. I.J. Adamska. Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków.

Stein E. [św. Teresa Benedykta od Krzyża, OCD], 2003: *Autoportret z listów (1916–1933)*. Przeł. I. Adamska, A. Talarek. Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków.

Sterbeurkunde. Akt zgonu Hildegard (Mathilde) Joschko wydany w 1985 roku w Delmenhorst, Nr. 499/1985. Archiwum prywatne.

Stille Nacht, Heilige Nacht. Weihnachtsgeschichten aus schwerer Zeit erzählt von Freunden und Förderern des Volksbundes Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V., 2017. Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V., Kassel, https://www.volksbund.de/fileadmin/redaktion_BG/Mediathek/Allgemeine_Reihe/Band8_WeihnachtenBand2.pdf [dostęp: 10.02.2023].

Syniawa, M., 2010: *Ślabikŏrz niy dlŏ bajtli abo lekcyje ślōnskij gŏdki*. „Pro Loquela Silesiana" Towarzystwo Kultywowania i Promowania Śląskiej Mowy, Chorzów.

Szalom Alejchem, http://poznan.jewish.org.pl/index.php/judaizm-com/Szalom-Alejchem.html [dostęp: 10.01.2024].

Szneur Zalman z Ladów, 2005: *Gdzie jesteś?*. W: M. Buber, *Opowieści chasydów*. Przeł. P. Hertz. Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów W drodze: Poznań–Warszawa.

Szturc J. (red.), 2006: *Matka Ewa z Miechowic. Ewa von Tiele-Winckler (1866–1930)*. Wydawnictwo „Głos Życia", Katowice.

Szydłowska J., 2001: *Warmia i Mazury w reportażu polskim 1945–1980. O tożsamości bohaterów, miejsc i zdarzeń*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.

Szydłowska J., 2013: *Narracje pojałtańskiego Okcydentu. Literatura polska wobec pogranicza na przykładzie Warmii i Mazur (1945–1989)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.

Szymik J., 2007: *Das Zauberwort. Magia poezji Josepha von Eichendorffa – zapiski na marginesach wierszy, książek, miejsc i wspomnień*. W: J. von Eichendorff: *Dwanaście wierszy*. Przeł. J. Szymik. Księgarnia św. Jacka, Katowice.

Szymutko S., 2001: *Nagrobek ciotki Cili*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Świadectwo kursu dla głównych kinooperatorów, nr 12/99 z dnia 14 stycznia 1967 roku, Ministerstwo Kultury i Sztuki – Naczelny Zarząd Kinematografii. Archiwum prywatne.

Świtała-Trybek D., 2014: *Tragedia w kopalni. Kulturowe konteksty katastrof i wypadków górniczych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

Talk: Rape during the occupation of Germany, 2017, https://en.wikipedia.org/wiki/Talk%3ARape_during_the_occupation_of_Germany%2FArchive_3?oldformat=true [dostęp: 21.07.2022].

Tambor J., 2024: *O języku śląskim, Radzie Języka Śląskiego i potrzebie studiów śląskich*. „Śląsk" nr 3, s. 12–13.

Tambor J., Hentschel G., Fekete I., 2022: *Das Schlesische und seine Sprecher. Etablierung in der Gesellschaft, Attitüden, Vitalität der Germanismen*. Peter Lang, Berno.

Taufschein. Akt chrztu Roberta Kunze, ur. 20 stycznia 1853 roku, ochrzczonego 23 stycznia 1853 roku. Reg.-Nr. 2/1853. Dokument wydany w Bratsch 27 listopada 1941 roku. Archiwum prywatne.

Taufzeugnis / akt chrztu. Tłumaczenie na język niemiecki aktu chrztu Alberta Kunze, ur. 20 czerwca 1877 roku, ochrzczonego 23 czerwca 1877 roku. Dokument wydany 28 września 1988 roku przez parafię pod wezwaniem św. Jana Nepomucena w Braciszowie (niem. Bratsch). Tłumaczenie, Chorzów, 28 stycznia 1989 roku. Rpt. 132/89. Archiwum prywatne.

Teresa z Ávila, św., 1898: *Księga zmiłowań Pańskich, czyli życie św. Teresy napisane przez nią samą. Pisma św. Teresy*. T. 1. Przeł. H.P. Kossowski. Nakład „Przeglądu Katolickiego", Warszawa.

Teuere Heimat – Du (Wo über den Bergen), http://www.altenbuch-riesengebirge.de/riesengebirge/sudeten-riesengebirgslieder/ [dostęp: 11.03.2024].

Teuere Heimat – Du (Wo über den Bergen), http://www.riesengebirge-plus.de/Lieder.htm [dostęp: 11.03.2024].

Thoreau H.D., 1999: *Walden*. Przeł. H. Cieplińska. Rebis, Poznań.

Thürk H., 2020: *Lato umarłych snów: powieść*. Przeł. M. Domino. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice–Opole.

Tischner J., 1990: *Filozofia dramatu. Wprowadzenie*. Éditions du Dialogue, Paris.

Tischner J., 1993: *Wykład*, Kielce, cz. 1–2, https://www.youtube.com/watch?v=Qev8-IbRHcY; https://www.youtube.com/watch?v=fcSBxO0RHFI [dostęp: 11.03.2024].

Todesanzeige. Klepsydra po śmierci siostry Waltera, Franziski. Berlin, 1991 rok. Archiwum prywatne.

Tokarczuk O., 2009: *Dom dzienny, dom nocny*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.

Tomczok M., 2022: *Humanistyka węglowa w kręgu energii kontrindustrialnych*. „Porównania", nr 1, s. 21–37.

Twardoch S., 2014: *Drach*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.

Twardoch S., 2020: *Pokora*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.

Ulotka z okresu plebiscytu z napisami w języku niemieckim i polskim: „Heilige Hedwig, Schlesiens Schutzpatronin, segne, schütze u[nd] erhalte ungeteilt unser liebes Schlesierland! / Św. Jadwigo, Śląska patronko, pobłogosław, obraniaj i zachowaj nierozdzielną całą naszą śląską ziemię!". Grass, Barth & Comp. W. Friedrich, Breslau, ok. 1920 roku, https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/edition/23892?id=23892 [dostęp: 13.01.2024].

Und in dem Schneegebirge. In: *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/und-in-dem-schneegebirge/ [dostęp: 11.03.2024].

Uwierzytelnienie tłumaczenia z języka niemieckiego na język polski (30 grudnia 1963 roku, Zabrze, repertorium 1318/1963) odpisu aktu urodzenia Waltera Joschko nr 39/1898, wystawionego przez Urząd Stanu Cywilnego w Psarach (Hünern), powiat Trzebnica (Trebnitz) dnia 5 listopada 1943 roku, podpisanego przez urzędnika Hillmanna. Archiwum prywatne.

Villon F., 1982: *Wielki testament*. Przeł. T. Boy-Żeleński. Drzeworytami ozdobiła M. Hiszpańska. PIW, Warszawa.

Volksliederarchiv, 2019–2022, https://www.volksliederarchiv.de/ [dostęp: 15.09.2021].

Volkszählung 1939 – Geschlecht, Alter & Familienstand der Bevölkerung, 1941. Bd. 552, Heft 2. Statistisches Reichsamt, Berlin, https://archive.org/details/Volkszaehlung1939-GeschlechtAlterFamilienstandDerBevoelkerung-StatistischesReichsamt-Band552-Heft2/mode/1up?q=Schlezien [dostęp: 27.07.2022].

Wachtyrz.eu, 2024, https://wachtyrz.eu/ [dostęp: 11.11.2024].

Walther P. (Hrsg.), 2009: *Schlesien in frühen Farbfotografien*. Komet Verlag, Köln.

Walzwerk. Opis struktury kolonii, wraz dokumentacją map, fotografiami, planami miejsca, schematem zabudowań, opisami mieszkańców, sporządzony przez Antoniego, syna Roberta, i synową Krystynę w 2022 roku. Archiwum prywatne.

Walzwerk. Zapis wspomnień rodziny wraz z opisem wydarzeń i miejsc, sporządzony przez Antoniego, syna Roberta, i synową Krystynę w 2022 roku. Archiwum prywatne.

Waniek H., 1996: *Opis podróży mistycznej z Oświęcimia do Zgorzelca 1257–1957*. Znak, Kraków.

Waniek H., 2003: *Finis Silesiae*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.

Waniek H., 2016: *Obcy w kraju urodzenia*. Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej; Silesia Progress, Kotórz Mały–Opole.

Waniek H., 2024: *Wędrowiec śląski*. W.A.B., Warszawa.

Wehrpaß wydany Robertowi Johannesowi Kunze dnia 3 maja 1940 roku. D. R. G. M. 1367174. Metten & Co, Nationaler Werbedruck, Berlin S W 61, Neudruck Februar 1939. Archiwum prywatne.

Wer die Welt am Stab (Mein Schlesierland). In: *Volksliederarchiv*, https://www.volksliederarchiv.de/wer-die-welt-am-stab-durchmessen-mein-schlesierland/ [dostęp: 10.03.2024];

Wette W., 2008: *Legenda o „nieskalanym" Wehrmachcie*. W: W. Wette: *Wehrmacht. Legenda i rzeczywistość*. Przeł. K. Żarski. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Węgrzyn D., 2021: *Księga aresztowanych, internowanych i deportowanych z Górnego Śląska do ZSRR w 1945 roku*. T. 1–3. Instytut Pamięci Narodowej, Katowice–Warszawa.

Wieczorek E., 2015: *Zamki i pałace – Łubowice*. Krajoznawca Górnośląski, https://krajoznawca.org/kg15/325-zamki-i-palace-lubowice [dostęp: 4.05.2023].

Willmann M., 1656: *Landschaft mit Johannes dem Täufer* (*Krajobraz z Janem Chrzcicielem*). Olej na płótnie. Muzeum Narodowe w Warszawie, https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Willmann_Landscape_with_St._John.jpg#/media/Plik:Willmann_Landscape_with_St._John.jpg [dostęp: 28.02.2024].

Willmann M., 1685: *Flucht nach Ägypten* (*Ucieczka do Egiptu*). Olej na płótnie. Muzeum Narodowe we Wrocławiu, https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Willmann_Ucieczka_do_Egiptu.jpg#/media/Plik:Willmann_Ucieczka_do_Egiptu.jpg [dostęp: 28.02.2024].

Willmann M., ok. 1691: *Landschaft mit dem Traum Jakobs* (*Krajobraz ze snem Jakuba*). Obraz olejny na płótnie. Städtische Kunstsammlungen, Augsburg, https://pl.wikipedia.org/wiki/Krajobraz_ze_snem_Jakuba_(obraz_Michaela_Willmanna)#/media/Plik:Michael_Lukas_Leopold_Willmann_001.jpg [dostęp: 28.02.2024].

Wohlleben P., 2016: *Sekretne życie drzew*. Przeł. E. Kochanowska. Wydawnictwo Otwarte, Kraków.

Woltersdorf H.W., 1990: *Gods of War: Memoir of a German Soldier*. Presidio Press, Novato.

Woszczyk A., 2007: *Koncepcja monopsychizmu a wymiary bytowania człowieka w „Enneadach" Plotyna*. „Folia Philosophica", 27, s. 115–127.

Woźniak I., 2017: *Laboratorium pracy Floyda Favela*. Instytut im. Jerzego Grotowskiego. grotowski.net; https://grotowski.net/performer/performer-21/laboratorium-pracy-floyda-favela [dostęp: 30.10.2023].

Wyniki głosowania ludowego na Górnym Śląsku. „Górnoślązak", 23.03.1921, s. 1, https://www.sbc.org.pl/Content/165752/iv4417-1921-67-0001.pdf [dostęp: 30.10.2023].

Zahl der vertriebenen Deutschen nach dem Zweiten Weltkrieg nach Herkunft in den Jahren 1944 bis 1948, 2015. Statista Research Department, Hamburg, https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1060100/umfrage/zahl-der-vertriebenen-deutschen-nach-herkunft/ [dostęp: 27.07.2022].

Zapis dziejów rodziny Joschko wraz z dokumentacją źródłową, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2001 roku, część I. Archiwum prywatne.

Zapis dziejów rodziny Joschko wraz z dokumentacją źródłową, zebraniem wspomnień i historii rodzinnych, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2022 roku, część II. Archiwum prywatne.

Zapis dziejów rodziny Joschko wraz z dokumentacją źródłową, zebraniem wspomnień i historii rodzinnych, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2022 roku, część III. Archiwum prywatne.

Zapis dziejów rodziny Kompel wraz z dokumentacją źródłową, zebraniem wspomnień i historii rodzinnych, podany przez

Luzie, sporządzony przez synową Luzie, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.

Zapis dziejów rodziny Kunze wraz z dokumentacją źródłową, zebraniem wspomnień i historii rodzinnych, podany przez Luzie, sporządzony przez synową Roberta, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.

Zapis dziejów rodziny Podborowskich i Wojtkowiak wraz z dokumentacją źródłową, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.

Zaświadczenie z dnia 9 lutego 1947 roku, Prezydium Gminnej Rady Narodowej Nowej Wsi podpisane przez przewodniczącego. Archiwum prywatne.

Zdanowicz P., 2019: *Zbierając okruchy dawnej sławy*. Wachtyrz.eu, https://wachtyrz.eu/zbierajac-okruchy-dawnej-slawy/ [dostęp: 27.07.2022].

Ziegler W., 2021: *Flüchtlinge und Vertriebene*. In: *Historisches Lexikon Bayerns*, https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Flüchtlinge_und_Vertriebene [dostęp: 27.07.2022].

Zweite Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in den eingegliederten Ostgebieten vom 31. Januar 1942. In: Reichsgesetzblatt, Jahrgang 1942, Teil 1, S. 51f., § 5, https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=dra&datum=1942&page=153&size=45 [dostęp: 10.08.2021].

Indeks osobowy

Adamska Janina (Maria Immakulata od Ducha Świętego OCD) 650
Adamus Rafał 630
Aeppli Ernst 610, 621
Alder Kurt 361
Alexa Alfred 390, 391, 392
Alexa Dieter 406
Alexa Else 426
Alexa Maria 408, 409
Alexa Otto 406, 425, 426
Alexa Reinhold 406
Alexa Valentin 388
Anders Władysław 475, 479
Andersen Lale 544
Angelus Silesius (właśc. Johannes Scheffler) 88, 132, 133, 245, 246, 248, 302, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 325, 344, 360, 619, 621, 635
Anna (hebr. חַנָּה [Ḥannāh], gr. Ἄννα [Ánna]), święta 280, 396, 563
Antoni z Padwy (właśc. Fernando Martins de Bulhões), święty 224, 236
Applegate Celia 92, 621
Arndt Werner 477, 621
Arystoteles (gr. Ἀριστοτέλης [Aristotélēs]) 128, 134–135, 529, 621

Bahlcke Joachim 34, 35, 622
Baildon John 41
Bal Ewa 630
Balcerowski Sebastian 575, 622
Ballestrem von, ród 42, 360
Balthasar Hans Urs von 9, 106, 107, 347–348, 622, 623

Barbara z Nikomedii (gr. Βαρβάρα ἡ Νικομηδεία [Barbára hē Nikomēdeía], łac. Sancta Barbara Nicomediensis, scs. Сѵ҃таѧ Варвара Никомидїйскаѧ), święta 198, 199, 200
Bartov Omer 489, 623
Bähr Hans Walter 623
Bähr Walter von 487, 488, 495, 498, 568, 623
Bednarek Marek 34, 154, 623
Beer Johannes 310
Beevor Antony 491, 623
Beils Karl 547–548
Benedykt XVI (właśc. Joseph Ratzinger), papież 116, 239, 245–246, 247, 312, 314, 646
Berent Wacław 642
Bergius Friedrich 361
Bernert August 181
Bienek Horst 361
Bieniasz Stanisław 33, 356, 623
Bischoffshausen-Eickstedt Fritz von 156
Bischoffshausen-Eickstedt Isabella von 156
Bischoffshausen-Eickstedt von, ród 156
Blake William 133
Blaschka, fotoreporter 93, 647
Blobel Günter 361
Bloch Konrad 361
Blumenwitz Dieter 577, 623
Błaut Sławomir 630
Borchers Roland 47, 623
Born Max 361
Borodziej Włodzimierz 479, 624
Boy-Żeleński Tadeusz 642, 643
Böcking Ida Maria von 155
Böhme Jacob 132, 133, 245, 246, 276, 302, 303, 307–308, 309, 310, 325, 344, 354, 360, 624, 635
Brandt Willy 625
Breuer Franz Josef 544
Brojacz Zygfryd 438, 439
Broniewski Władysław 266
Buber Martin 612, 624, 651
Budnik Rafał 623
Burghardt, restaurator 227

Calvino Italo 274, 624
Chobot Józef 133
Churchill Winston 497, 575
Cieplińska Halina 652
Cięglewicz Edmund 642
Cioran Emil 354, 625

Claren Lutz 642
Clavero Bartolomé 585, 625
Copik Ilona 13, 459, 594, 595, 625
Cotta Johann Georg 633
Creutzig Johann 23, 638
Cyceron (właśc. Marcus Tullius Cicero) 128, 135
Cyryl (Konstantyn) (właśc. Konstantyn, gr. Κύριλλος [Kýrillos], Κωνσταντῖνος [Kōnstantînos], scs. Кѵ̀рїллъ, Константинъ), święty 35
Czepko Reigersfeld Daniel von 132, 302, 304, 305, 306, 309, 325, 625, 635

Dawid Adriana 242, 625
Dąbrowski Damian 155, 156, 625, 626
Dehmelt Hans-Georg 361
Derewiecki Marek 648
Derrida Jacques 128
Dilthey Wilhelm 249
Dittrich von, ród 156
Dollwet Joachim 568, 627
Domino Marcin 652
Döring Wolfgang 487
Dubiel Jacek 630
Dudek Henryk 290, 315, 321
Dudyka Martha 255

Ehrlich Paul 361
Eichendorff Joseph Karl Benedikt Freiherr von 157–159, 160–163, 186, 266, 360, 621, 628, 636, 643, 647, 648
Eickstedt Ernst d. J. von 155
Eickstedt Ernst von 155
Eickstedt Guido von 155
Eickstedt Rudolf von 155
Elżbieta z Turyngii / Elżbieta Węgierska (niem. Elisabeth von Thüringen / Elisabeth von Ungarn, węg. Árpád-házi Szent Erzsébet), święta 202
Engel Max 65, 639

Fallersleben Hoffmann von 563, 628
Favel Floyd 461
Fekete István 17, 652
Fiebiger Othmar 561
Filipowicz Patryk 462
Flemming Carl 29, 30, 54, 55, 61, 67, 639, 640, 641

Florian z Lauriacum, święty 198
Foitzik (spolszcz. Fojcik), trzeci mąż Sophie Kunze 391
Fox Dorota 630
Franciszek z Asyżu / Francesco d'Assisi (właśc. Giovanni di Pietro di Bernardone, znany też jako Francesco Bernardone), święty 152–154, 629
Franckenberg Abraham von 309
Franz Erich A. 12, 629
Freyer Ralf 13, 629
Fritz Stephen F. 356, 493, 494, 495, 534, 535, 537, 538, 629
Fryderyk II Wielki (właśc. Friedrich II von Hohenzollern) 40
Fryderyk Wilhelm IV (właśc. Friedrich Wilhelm IV von Hohenzollern) 43
Fuchs Konrad 33, 357, 629
Fusiecki Jerzy 646

Gadamer Hans-Georg 249
Ganz Abraham 183
Gaschin Wanda von 155
Gassend Jean-Loup 572, 629
Gawlik Ewald 132
Gawrecki Dan 34, 622
Gebhardt Miriam 491, 629
Gertruda (właśc. Gertrud von Helfta), święta 302
Giesche Georg von 41
Glomp Jan 513
Głowacka Aneta 462, 630
Godulla Karl (spolszcz. Karol Godula) 42–44, 360, 634
Goeppert-Mayer Maria 361
Goethe Johann Wolfgang von 40
Goleśny, restaurator 436
Gorgulla Pauline 167, 168–169, 173
Gorzanelli Alberto 464, 648
Gorzelik Jerzy 165, 630
Górecki Günter (dawny zapis Goretzki) 119
Grabowski Elisabeth 630
Grabowski Janusz 273, 631
Grass Barth 32
Grass Günter 630
Greiner Piotr 358, 630
Grimm Jacob Ludwig Karl 125, 322, 649
Grimm Wilhelm Karl 125, 322, 649

Gritzner Maximilian 630
Grobosch Krystyna (po mężu Joszko, dawny zapis Joschko) 290
Gromska Daniela 622
Grosius Henning 27
Grotowski Jerzy 656
Größmann Franz 544
Gruber Franz Xaver 548
Gryczik von Schomberg-Godulla Johanna (spolszcz. Joanna Gryzik, po mężu Schaffgotsch) 43
Günther Ernst Julius 628
Gwóźdź Andrzej 13, 593, 595, 630, 631

Haber Fritz 361
Habsburg von, dynastia 28, 39, 40, 44
Hadyna Jan 133
Hahn Jan 34, 155, 631
Hampel Vinzenz 561
Handtke Friedrich H. 29, 30, 641
Hansmann Claus 494, 631
Hartknoch Johann Friedrich 632
Hauptmann Carl 27, 360, 631
Hauptmann Gerhart 360, 361
Hegel Georg Wilhelm Friedrich 532, 631
Heidegger Martin 363
Heino (właśc. Heinz Georg Kramm) 542
Helman Alicja 630
Helwig Martin (łac. Martino Heilwig) 23–28, 635, 638, 639
Hemingway Ernest 140–141, 631
Henckel-Gaschin Hans II von 155
Henckel-Gaschin von, ród 42, 360
Henckel-Gaschin von Donnersmarck Edgar I 155
Henckel von Donnersmarck Hugo II 155
Henckel von Donnersmarck, ród 42, 360
Hentschel Gerd 17, 652
Heraklit (gr. Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος [Herakleitos ho Ephesios]) 129
Herder Johann Gottfried von 610, 631
Herrich Alwin 30, 641
Hertz Paweł 651

Hesse Hermann 9, 150, 152, 167, 632
Hillmann, urzędnik 109, 653
Himmler Heinrich 364
Hiszpańska Maria 653
Hitler Adolf 403, 513, 533
Hochberg von, ród 42, 360
Hofrichter Robert 65, 66, 639
Hohenlohe von, ród 42, 156, 360
Hohenzollern von, dynastia 40, 141
Hohmann Philip 132
Holeczek Jolanta 405, 428, 430
Homer (gr. Ὅμηρος [Hómēros]) 130
Hölderlin Friedrich 610, 633
Huber Joachim 642
Hume David 128
Hupka Herbert 12, 633
Hüttel Simon 27

Jadwiga Śląska (niem. Hedwig von Andechs, Hedwig von Schlesien), święta 31–32
Jacek Odrowąż / Jacek z Kamienia Śląskiego (łac. Hyacinthus), święty 628, 643, 651
Jan Chrzciciel (Jan Baptysta) (hebr. יוֹחָנָן [Yōḥānān], gr. Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής [Iōánnēs ho Baptistḗs], łac. Ioannes Baptista), święty 87, 89
Jan Ewangelista (gr. Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής [Iōánnēs ho Euangelistḗs]) / Jan Teolog (gr. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος [Iōánnēs ho Theológos]) / Jan Apostoł (gr. Ἰωάννης ὁ Ἀπόστολος [Iōánnēs ho Apóstolos]), święty 245, 248, 249–250, 270–271, 344, 390
Jan Luksemburski (cz. Jan Lucemburský, niem. Johann von Luxemburg) 39
Jan Nepomucen (właśc. Jan Nepomucký), święty 350, 652
Jan od Krzyża (hiszp. San Juan de la Cruz, właśc. Juan de Yepes y Álvarez), święty 302
Jan Paweł II (właśc. Karol Wojtyła), papież, święty 327, 645
Jan III Sobieski, 39–40
Janowitz Morris 536, 649
Jaroszewicz Henryk 17, 633
Jarząbek Marcin 575, 633

Jauernig Johann 112
Jauernig Rosarie 112
Jäger Jens 92, 633
Jenczmyk Herbert (dawny zapis (?) Jentsch/Jentschmann) 251–253, 315, 321
Jenczmyk Jolanta 289, 316
Jezus Chrystus (gr. Ἰησοῦς [Iēsoús] < hebr. יְהוֹשֻׁעַ [Yĕ(hô)šûʻa – ‘JHWH zbawieniem’], skrócone do יֵשׁוּ [Yĕšû]) (gr. Χριστός [Christós], hebr. משיח [Mešiah, Meszjah]) (łac. Iesus Christus) 83, 90, 106, 107, 148, 195, 196, 197, 198, 203, 239, 245, 246, 281, 285, 302, 305, 312, 314, 329, 613, 646
Jochemczyk Mariusz 100, 633
Johnson Bob 218, 633
Johr Barbara 491
Joschko Anne (po mężu Satran) 117, 119, 121, 170
Joschko Edmund (spolszcz. Joszko) 208, 210, 217, 236, 237, 290, 315, 321
Joschko Emil 117, 170
Joschko Emilie 172
Joschko Franz, pradziadek Waltera 111
Joschko Franz Joseph, brat Waltera 111, 112, 113, 114, 117, 119, 120, 167, 168, 169, 170, 173, 174, 177, 181, 186, 241, 244, 245, 298, 627, 643, 647
Joschko Franziska Anna Maria (po mężu Klande) 114, 117, 167, 168, 170–172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 653
Joschko Georg (Jorg) (spolszcz. Joszko) 291, 315
Joschko Hanne 117, 167, 168, 170, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 185
Joschko Hans (spolszcz. Joszko) 111, 112, 113, 114, 117, 167, 173, 244, 298–299, 627
Joschko Helga (po mężu Górecki, dawny zapis Goretzki) 118, 119, 167, 170, 172, 173, 632
Joschko Henryk 217
Joschko Hildegard (Mathilde) 114, 117, 167, 170, 172, 176, 177, 182, 650
Joschko Irmgard (z d. Schramm) 298
Joschko Johann, brat Waltera 117, 118, 168, 170, 172, 173, 186

Joschko Johann Anton, dziadek Waltera 111, 643
Joschko Johanne (z d. Kroh) 110, 111, 112, 114, 166, 167
Joschko Krystyna Elżbieta (spolszcz. Joszko, Josko, Jośko, po mężu Kunce, dawny zapis Kunze) 111, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 167–168, 170, 171, 172, 173, 190, 207, 209, 211, 220, 224, 244, 251, 252, 253, 254, 255, 265, 267–269, 272, 275, 277, 278, 279–280, 283, 284–290, 291, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 316, 322, 323, 324, 333, 376, 379, 380, 382, 388, 391, 396, 403, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 443, 444, 452–458, 478, 480, 483, 484, 486, 497, 511, 543, 590, 593, 597, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 608, 609, 627, 628, 632, 654, 656, 657
Joschko Maria (spolszcz. Joszko, po mężu Jenczmyk, dawny zapis (?) Jentsch/Jentschmann) 185, 208, 210, 217, 236, 237, 238, 251, 253, 296, 298, 316
Joschko Maria (z d. Nietsch) 111
Joschko Ottilia 112, 113
Joschko Robert 110, 111, 112, 114, 118, 122, 123, 167, 169, 170, 186, 189, 643
Joschko Stefania (spolszcz. Joszko) 320
Joschko Teresa (spolszcz. Joszko, po mężu Dudek) 208, 210, 217, 236, 284, 285, 290, 604, 609
Joschko Urszula (spolszcz. Joszko, po mężu Krzon) 217, 236, 284, 285, 287, 315, 316, 317, 604, 609
Joschko Walter (spolszcz. Joszko, Josko, Jośko) 10, 15–16, 34, 44, 46, 53, 64, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 78–80, 96–97, 100–102, 106–128, 140–152, 154–155, 157, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166–177, 185–186, 188, 189, 190, 192, 197, 202, 207, 211, 212, 213, 217, 220, 222–224, 226, 227, 228, 232, 234–237, 239–241, 243–245, 246–248, 251, 255, 267, 268, 269, 270–271, 272–278, 280, 283, 284–285, 290, 291, 293, 295, 296, 298, 299, 305–307,

310–311, 315–316, 317, 319–321, 323, 325, 330, 331–335, 336, 338–339, 342–344, 379, 443, 627, 628, 632, 643, 647, 652, 653, 656, 657
Joschko Walter, syn Waltera 217
Joyce James 11, 12, 84, 271, 355, 623
Józef I (właśc. Joseph I Habsburg) 40
Jöhling Wolfgang 630
Jünger Ernst 347, 532, 533, 538, 569, 591, 633

Kaczmarek Ryszard 34, 141, 364, 366, 379, 472, 492, 622, 634
Kadłubek Zbigniew 100, 360, 634
Kajfosz Andrzej 132
Kalaga Wojciech 641
Kalide Theodor Erdmann 587
Kalinkowski Stanisław 644
Kania Ireneusz 625
Kant Immanuel 136, 634
Karol XII Wittelsbach (szw. Karl XII, łac. Carolus Rex) 40
Kayser Hans von 624
Kazimierz Wielki 39
Kettler Julius Iwan 30, 641
Kierski Feliks 634
Kijowski Richard, ksiądz 621
Kircher Athanasius 132
Klande Emil 170, 175
Klande Helga 171
Klande Horst 171, 175, 176, 177, 182, 183
Klande Ingrid (po mężu Egel) 171, 175, 176, 177
Klose Karl Franz 14, 634
Kluge Wolfgang 498
Kłyk Józef 459
Kober Tobias 310
Koch Friedrich Andreas von 495
Kochanowska Ewa 655
Kohl Helmut 596
Kohlman-Adamska Aleksandra 635
Kompel Elfriede (po mężu Tscherny) 383, 395, 396, 397, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 421, 422, 423–425, 426, 596
Kompel Georg 395, 396, 397, 398, 399, 401, 403
Kompel Gertrud (po mężu Alexa) 395, 396, 401, 403, 406, 408, 425, 426, 596, 598, 622

Kompel Hedwig (po mężu Marek) 401, 403, 420, 421
Kompel Hildegard (primo voto Wycisk, secundo voto Holeczek) 395, 396, 401, 403, 404–405, 419, 424, 426, 428, 431, 511
Kompel Karl 395, 396, 397, 399, 401, 403, 404, 428, 434, 437, 438, 511
Kompel Luzie Hedwig (po mężu Kunze) 10, 64, 70, 71, 72, 296, 298, 370, 372–376, 382, 383, 388, 389–390, 391, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 406–413, 416–419, 420, 422, 423, 424, 425, 428, 429, 430, 431, 433, 434, 436, 437, 438, 439, 442, 444, 445, 446, 447, 478, 480, 483, 484, 486, 497, 504, 505, 511, 512, 543, 590, 593–596, 597, 598–608, 627, 657
Kompel Martha 396
Kompel Paul 396
Kompel Rosa 395, 399, 401, 402–403, 404, 425, 428, 430, 431, 621
Kordecki Marcin 49, 164, 165, 166, 186, 217, 357, 378, 635
Korfanty Wojciech 44
Kosian Józef 303, 304, 306, 308–309, 310, 354, 635
Kossowski Henryk Piotr, biskup 652
Kothe Carl 65, 639
Kowalski Rafał 635
Kozica Kazimierz 24, 86, 635
Kozieł Andrzej 86, 635
Köhler Hans 513
König Hans Ernst Karl von 155
König Marguerite von 155
Kraatz Leopold 63, 432, 638
Krajewska Katarzyna 218, 635
Kramarz Hans 33, 357, 635
Krąpiec Mieczysław Albert 130, 635
Kreisberg Alina 624
Kreuzer Karl 539
Kroh Eleonore (z d. Jauernig) 111
Kroh Franz 112
Kroh H. 26
Kroh Theresia (z d. Wirth) 112
Kroh Vincent 111
Krokiewicz Adam 645
Kroński Tadeusz 631
Krotoski Kazimierz 207
Krzon Eryk 315, 321
Krzon Ireneusz 317

Krzon Klara 316
Krzon Piotr 316
Kubik Anton 145, 636
Kubik Jola 266, 636
Kudasiewicz Józef, ksiądz 213, 636
Kulas Dariusz 603, 604, 608, 609, 610, 636
Kulas Ewelina 603, 604, 607, 608, 609
Kulik Grzegorz 17, 636, 649
Kunce Aleksandra Łucja (dawny zapis Kunze) 72, 255, 277, 296, 298, 321, 322, 323, 359, 454, 456, 567, 600, 601, 602, 603, 604, 606, 608, 609, 610, 634, 636
Kunce Antoni Jan (dawny zapis Kunze) 296, 297, 298, 321, 322, 375–376, 380, 382, 417, 419, 428, 429, 430, 433–441, 442, 444, 446–455, 457–459, 513, 592, 593, 595, 599, 600, 602, 604, 605, 609, 654
Kunicki Wojciech 634
Kunze Albert 350, 390, 391, 652
Kunze Franziska 350
Kunze Gertrud 391
Kunze Heinrich 391, 392
Kunze Helmut 296, 298, 375, 376, 382, 417, 418, 419, 420, 428, 429, 442, 444, 592, 599
Kunze Joseph 350, 390
Kunze Milka 390, 428, 429
Kunze Paul 390
Kunze Robert, dziadek Roberta Johannesa 350, 390, 652
Kunze Robert Johannes 10, 16, 34, 44, 46, 53, 64, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 78–80, 96–97, 100–102, 348–353, 355, 356, 357, 358, 362–363, 367, 369–370, 372–379, 380, 382, 388–392, 395, 413–416, 417–418, 420, 427, 428, 429, 431, 433, 435, 436, 437, 438, 439, 442, 444, 445, 446, 447, 463–487, 489, 495–514, 517–522, 524–525, 526, 527, 531, 533–535, 539, 540, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 549, 550, 551, 555, 564, 567, 572, 573–574, 575, 576–578, 581–582, 590–606, 616, 627, 629, 649, 654, 657
Kunze Sofie (z d. Alexa) 350, 388, 390, 391, 392, 428, 442
Kuś Antoni 322
Kutz Kazimierz 593–594, 630, 631

Kuzio-Podrucki Arkadiusz 358, 636
Künzel Franz 562

Lakowski Richard 477
Lam Andrzej 621
Landman Adam 631
Lapshin Magdalena 575, 633
Leip Hans 544
Lejman Beata 86, 635
Lemberg Hans 479, 624
Lewandowski Jan Franciszek 594, 636
Lindner Ewald 13, 157, 637
Lindner Martin 498
Lorentz Stanisław 587
Lubos Jan 28, 34, 35, 637
Lucie-Smith Edward 88, 637
Luthardt Ernst-Otto 13, 629
Lysko Alojzy 488, 493–494, 525, 637, 638

Łukasiewicz Małgorzata 643
Łuszczyna Marek 49, 50, 52, 244, 484, 580, 583, 638

Maciołek Marcin 17, 638
Maeterlinck Maurice 105–106, 282–283, 334, 347, 638
Mahomet (arab. محمد بن عبد الله بن عبد المطلب [Muḥammad ibn ʿAbd Allāh ibn ʿAbd al-Muṭṭalib]) 648
Manstein Ehrenreich Ferdinand Benno Wilhelm von 155
Marek Aureliusz (łac. Marcus Aurelius Antoninus) 135–136, 641
Marklowski Konrad, ksiądz 235, 254
Maryja, Matka Boża (hebr. מִרְיָם [Miriam], aram. מרים [Mariam], gr. Μαριάμ [Mariám] / Μαρία [María]) 83, 84, 90, 196
Maryniarczyk Andrzej 635
Matuschek Herbert 17, 641
May Karl Friedrich 459
Maykowska Maria 645
Márai Sándor 115, 334, 528, 529, 641
Mechtylda (właśc. Mechthild von Helfta / Mechthild von Hackeborn), święta 302
Mendelssohn-Bartholdy Felix 75

Menzel Herybert 539–540
Merkert Maria Luise, błogosławiona 201, 623
Metody (Michał) (właśc. Michał, gr. Μεθόδιος [Methódios], scs. Меѳодїи), święty 35
Meyer Jürgen Hermann 623
Michalski Krzysztof 643
Mickiewicz Adam 266
Miczka Tadeusz 630
Mieszko I 36
Milch Werner von 625
Miłosz Czesław 10
Minor Jacob von 648
Mirandola Franciszek 638
Mistrz Eckhart (niem. Meister Eckhart, łac. Magister Eckhartus, właśc. Eckhart von Hochheim) 302, 303
Mittmann Paul 100, 554
Mohr Joseph Franz 548–549
Mojmir I 35
Mol Emmanuel, ksiądz 235
Moller Martin 309
Moltke Johannes von 13, 595, 642
Montaigne Michel de 530, 642
Morcinek Gustaw 267
Mortkowicz Jakób 642
Mrzyczek Hubert 438
Mrzyczek, rodzina 436, 437, 438
Mühlpfort Heinrich 360, 642
Münch Ingo von 491, 642
Münster Sebastian 18, 22, 640
Myszor Wincenty 644

Nagoda Mariola 642
Napoleon I Bonaparte (właśc. Napoleone di Buonaparte) 44
Nawarecki Aleksander 400, 615, 642
Nawrat Felicja 254
Neinert Mirosław 462
Netz Feliks 641
Niemietz Maria, babcia Luzie 396
Niemietz Maria (po mężu Kompel), mama Luzie 395, 396, 397, 399, 401, 402, 403, 404, 420, 428, 437, 442
Nietsch Anton Johann 112
Nietsch Thekla (z d. Radwan) 112
Nietzsche Friedrich 354, 527–528, 642, 643

Nolte R. 546
Nossol Alfons, arcybiskup 115, 339, 643
Nowak Ryszard, ksiądz 613, 643
Nowicki Światosław Florian 624
Nuss Bernard 92

Ociepka Teofil 132
Olesch Günter 173, 176, 177, 182, 183, 184
Olesch Hildegard 173
Olesch Karl-Heinz 173, 176, 177, 182, 183, 184
Olesch Wilhelm 173, 177
Orthbandt Johannes 623
Orygenes (gr. Ὠριγένης [Ōrigénēs], łac. Origenes) 644
Ososiński Tomasz 646
Otto Marius 579, 583, 644

Paduschek Marianne 388
Paolazzi Carlo 629
Parmenides z Elei (gr. Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης [Parmenídēs ho Eleátēs]) 129
Pascal Blaise 433, 618, 643
Patryn Ludwig 52, 578, 644
Paweł z Tarsu (Paweł Apostoł, gr. Παῦλος [Paûlos], Szaweł z Tarsu, hebr. שָׁאוּל התרסי [Szaul ha-Tarsi]), święty 111, 112, 327, 329, 331, 643
Pältz Eberhard Hermann von 624
Pąkcińska Maria 645
Peuckert Will-Erich 642
Philo vom Walde (właśc. Johannes Reinelt) 9, 100, 159–160, 554–558, 644
Piecha-van Schagen Barbara 199, 644
Piotr Apostoł (Szymon Piotr, gr. Πέτρος [Pétros] lub Κηφᾶς [Kēphás], od aram. ܟܐܦܐ [Kēfā]), święty 111, 112, 643
Platon (gr. Πλάτων [Plátōn]) 130–131, 134, 344, 529, 645
Plotyn (gr. Πλωτῖνος [Plōtînos]) 131–132, 134, 645
Podborowska Victoria (Wiktoria, z d. Pazoła) 190
Podborowski Joseph (Józef) 189
Pommer Hans Georg 540–541
Poprawska Urszula 622
Pospiszil Karolina 100, 645
Potulny Maciej 631
Poźniak-Podgórski Arkadiusz 164, 645

Prečan Leopold 156
Proske Hedwig 111
Pseudo-Dionizy Areopagita (gr. Ψευδο-Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης [Pseudo-Dionýsios ho Areopagítēs]) 88

Rademacher Michael 52, 463, 645
Rappard Fedor Franz Friedrich von 56, 640
Ratzinger Joseph zob. Benedykt XVI
Reale Giovanni 529, 646
Reden Friedrich Wilhelm von 41, 360
Regiewicz Adam 533, 646
Reginhar, biskup 35
Reibnitz von, ród 156
Reißiger Karl Gottlieb 547
Reiter Marian 641
Remarque Erich Maria 143, 646
Richter Ernst 563, 628
Rilke Rainer Maria 105, 151, 354, 646
Ritter Bernhard 568
Roelle Ludwig 125, 647
Rokita Zbigniew 534, 647
Roloff Hans-Gert 625
Rommel Johannes Erwin Eugen 252
Rorty Richard 128
Rosenbaum Monika 636
Rosenbaum Sebastian 636
Rosenzweig Franz 612, 647
Rosik Mariusz, ksiądz 647
Rostropowicz Joanna 17, 34, 647, 648
Rościsław (cz. Rostislav, sł. Rastislav, łac. Rastic, Restitius, Rastiz, Rastisclao, Ratislaus) 35
Roździeński Walenty 40
Rörer Johann Günther 25, 639
Rymkiewicz Wawrzyniec 139, 648

Sack von, ród 156
Sady Wojciech 132, 648
Sajer Guy 495, 536, 648
Sander Helke 491, 648
Satran Julius 119
Scapini Antonio 464, 648
Schaffgotsch Hans Ulrich von 43
Schaffgotsch von, ród 42, 44, 360, 636
Schellendorf Hans von 309

Schelling Friedrich Wilhelm Joseph von 137–140, 344, 648
Schieb Roswitha 13, 648
Schimonsky von, ród 156
Schlegel Friedrich 434, 648
Schleicher Karl-Theo 540, 648
Schleiermacher Friedrich 249
Schleuen Johann David 59, 640
Schlippenbach Albert Ernst Ludwig Karl von 543
Schramek von, ród 156
Schropp Simon 63, 638
Schultze Norbert 544
Schumann Robert 75
Schweinichen Johann Siegmund von 309, 310
Schwenckfeld Caspar 27, 309
Schymetzko Barbra 388, 393
Schymetzko Elfriede 388, 393
Schymetzko Helene 388
Schymetzko Helga 393, 394
Schymetzko Joseph 69, 388
Schymetzko Oskar 69, 378, 388, 391, 393–394, 420, 573, 595, 597, 599
Scultetus Bartholomäus 309
Seemann-Majorek Anna 649
Seelbach Ulrich 625
Seitz Horstmar 487
Selchow von, ród 156
Selten Reinhard 361
Seneka (właśc. Lucius Annaeus Seneca [Minor]) 135
Sercha Carl Ender von 309
Shils Edward 536, 649
Silcher Friedrich von 545
Siwek Grzegorz 629
Skall Adolf 562
Sławek Tadeusz 100, 133, 567, 610, 636, 649
Słomczyński Maciej 633
Smolorz Dawid 49, 164, 165, 166, 186, 217, 357, 378, 635
Sobkowska Tekla 207
Sojka Eugenia 462, 630
Sokół Aneta 649
Sommerfeld Abraham von 309
Sówka Erwin 132
Spinoza Baruch 137
Staff Leopold 153, 629
Stanula Emil 644
Stasiuk Andrzej 144, 650
Stehmann Siegbert 495
Stein Edith / Teresa Benedykta od Krzyża (łac. Teresia Benedicta a Cruce OCD, niem. Teresia Benedicta vom Kreuz), święta 200–201, 650
Stein Gertrude 140

Steiner Franz 648
Stern Otto 361
Ströhl Hugo Gerard von 19, 20, 21, 631
Swedenborg Emanuel 133
Sychała Krzysztof 34, 155, 623
Syniawa Mirosław 17, 651
Synowiec Paweł 462
Szczech Bernard 33, 357, 623
Szneur Zalman z Ladów 612, 651
Szturc Jan 651
Szwyjdzino, sąsiadka *z drōgi* 290–291
Szydłowska Joanna 147, 651
Szymik Jerzy, ksiądz 158, 161, 266, 628, 636, 643, 651
Szymona Wiesław OP 646
Szymutko Stefan 11, 100, 130, 266–267, 433, 651
Szyrocki Marian 625

Świętopełk (także Zventapu, Zwentibald, Zuendibolch, Suatopluk) 35
Świtała-Trybek Dorota 340, 651

Talarek Anna 650
Talarczyk Robert 462
Tales z Miletu (gr. Θαλῆς ὁ Μιλήσιος [Thalês ho Milḗsios]) 648
Tambor Jolanta 17, 638, 652
Tarnowski Marceli 632
Teike Carl 540
Teresa z Ávila (właśc. Teresa Sánchez de Cepeda y Ahumada), święta 200, 302, 652
Thill Franz 563
Thinel von, ród 156
Thoreau Henry David 530, 652
Thürk Harry 242, 652
Tiele-Winckler Eva von 202–203, 641, 649, 651
Tiele-Winckler von, ród 42, 360, 636
Tischner Józef, ksiądz 95, 612, 653
Tokarczuk Olga 147, 394, 653
Tomasz z Akwinu (wł. Tommaso d'Aquino, łac. Thomas Aquinas), święty 88, 635
Tomczok Marta 218–219, 653
Tscherny Christine 421, 422, 423
Tscherny Edward 383, 397, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 423

Tscherny Margot 421, 422, 423, 424, 425, 426
Twardoch Szczepan 533, 653

Unland Ludwig 545
Ursula, kuzynka Luzie 407, 408, 420, 421

Villon François 546, 654
Voigt Karl 628
Voß Christian Friedrich 632

Waldmann Ludolf 559–561
Walle Heinrich 540, 648
Wallstab Wolfgang 544
Walther Balthasar 309
Walther Peter 13, 654
Waniek Henryk 100, 133, 149, 534, 577, 654
Wartenberg Mścisław 634
Wawrzyniec z Rzymu (łac. Laurentius), święty 224, 236
Wąchocka Ewa 630
Wedding Johann Friedrich 41
Weigel Valentin 302
Weirauch, rodzina 435
Werner Friedrich Bernhard 59, 640
Werner Veronika (po mężu Kunze) 350, 390
Westermann Georg 639
Wette Wolfram 489, 655
Węgrzyn Dariusz 51, 580, 581, 655
Wieczorek Edward 157, 655
Wilhelm II Hohenzollern 141, 144, 145
Willmann Michael 84–86, 87, 89, 90–91, 132, 587, 635, 655
Winckler Franz von 360
Wiskott C.T. 30, 67, 639, 641
Witke W. von 66, 639
Witkowski Maciej G. 637
Witwicki Władysław 645
Wohlleben Peter 115, 121, 655
Wojciech (Adalbert) z Pragi (właśc. Vojtěch Slavníkovec, łac. Adalbertus Pragensis, niem. Adalbert), święty 644
Wojnakowski Ryszard 646
Wojtkowiak Adam 208, 210
Wojtkowiak Edmund 193, 195, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 215
Wojtkowiak Franciszka (Franziska) (po mężu Joschko, spolszcz. Joszko, Josko, Jośko) 10, 70, 71, 72, 176, 189–198, 203, 207–216, 217, 220, 224, 226, 227, 228, 232,

234, 235, 236–241, 243, 244–248, 251, 254, 255, 267, 268, 269, 270–271, 272–274, 276, 278, 284–285, 287, 288, 290, 291, 293, 295, 296, 298, 310, 316, 317–325, 332, 333, 336, 342
Wojtkowiak Franciszka (Franziska) (z d. Podborowska), matka Franciszki 189, 190, 192, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 213, 269
Wojtkowiak Jadwiga 215, 322
Wojtkowiak Jan (Johann), ojciec 189, 190, 192, 207, 208, 209, 210, 213, 215, 252, 253, 269
Wojtkowiak Jan, syn 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 322
Wojtkowiak Laurenz (Wawrzyniec) 189
Wojtkowiak Ludwig 193, 195, 207, 208, 209, 210, 212, 214, 215, 324
Wojtkowiak Magdalena (z d. Konieczny) 189
Wojtkowiak Maria 208, 210, 215, 324
Wojtkowiak Piotr 193, 195, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 216, 253
Wojtkowiak Stefania 211, 212, 215
Wolff Jerzy, ksiądz 235
Woltersdorf Hans Werner 537, 656
Woszczyk Agnieszka 131, 656
Woźniak Iwona 461, 656
Wróbel Paweł 132
Wycisk Dorothea 428, 431
Wycisk Heinz 405, 428, 431
Wycisk Lina 405
Wycisk Maria 405, 419
Wycisk Robert 404, 405, 431, 511, 512

Zdanowicz Piotr 156, 657
Ziegler Walter 579, 583, 657
Zieliński Edward Iwo 646
Zlatkes Gwido 624
Zychowicz Juliusz 623

Żarski Krzysztof 655
Żeleźnik Tadeusz 622
Żeromski Stefan 267
Żłobecka Karolina 575, 633
Żwak Piotr 623

Aleksandra Kunce

Schlesierland Testimony

Summary

"Schlesierland. Testimony" is a book that treats Silesia as a homeland. Vast and separate. A territory that is physical, historical, civilisational, cultural and spiritual. Today, we lack a pocket map – one that we could carry with us every day – to help us grasp the size and quality of this homeland. We lack the experience of the whole, to which only fragments of descriptions, scattered records of experiences, echoes of memories, increasingly blurred traces of achievements, blurred images and concepts, clumsily scattered photographs and postcards carrying places that are moving away from us, erasing the home from our imagination, lead. What remains are the collected fragments of observations spread across the observer's life, containing references to the lives of ancestors, and a weakened intergenerational memory. Despite this fragmentation, the quality and uniqueness of Silesia is strangely intensely evoked. This book stems from a desire to restore the heritage and spiritual model of Schlesierland to its former dignity and presence. This pattern does not fit into the crude educational and entertaining narrative, it does not harmonise with the narrative of politicians and the architects of administrative and economic reality. But it exists. This existence is disturbing. Since it 'exists', it cannot be denied its right to exist. The period after 1945 brought fiction to the story of Silesia, bizarre scenes from life painted to suit political and comical minds. It hid what was important, what

breaks the framework of cognitive patterns. And it did so in such a way that one might begin to doubt whether we are still able to bear witness. Are we able to get through the abyss of silence that enveloped Silesia? Are we able to combine individual fate with the fate of the territory, but also with the abyss of time and the touch of the invisible, which mystical Silesia constantly looked into? The abyss of time, the abyss of God, the abyss of man – Silesia is a witness to this.

The lesson taught in Schlesierland is simple: our home deserves our attention. It requires commitment, subtle insight and maintenance. It demands mindfulness, day after day. We must inhabit the territory we live in properly. The work is taken seriously. Seriousness permeates our roots, rituals, gestures and words. Silesia is a task which, when properly carried out, leads to the discovery of the insignificance contained in the question raised by fear: what is the world? *Logos*, including the Silesian *logos*, is seriousness and joy, it is a spiritual foundation that protects the knowledge of the indeterminacy of things, the sense of passing and the blink of an eye in which things, people, smells and thoughts flit by. By caring for the Silesian home, we simultaneously pay tribute to the fact that deep down, somewhere, here and there, now or soon, then and always, there is agreement and lightness in accepting the truth that the world dissipates into thin air, and only that which is not of this world, that which is eternal, lasts. This *logos* permeates Silesia. It points toward what comes next, what lies beyond matter, what tears apart every worldliness. By glorifying home, including Silesia, we finally find in it a radical openness, a departure from the tangible. Ultimately, the perishable must be clothed in the imperishable, and the mortal in the immortal. Man must be drawn towards heaven. This is a proposal for a separate,

documented story about Schlesierland. The whole is based on rich source material, including maps, documents, genealogies, photographs, notes, and chronicles, in order to precisely and thoroughly fill the spiritual home of Schlesierland in three stages. First, we will look at Schlesierland as a testimony and spiritual testament. Then we will delve into Schlesierland through the life of Walter, who traverses the forest and becomes initiated into Nature and the presence of God, in order to extract a specific theocentric treatise introducing Silesian connections between Nature, *Ζωή* [zōē], and peace. Finally, we will focus on Schlesierland in the context of Robert's life, on his touch of Silesia on the war trail and at home, in order to invoke a Silesian treatise on brotherhood in arms and home, in which the ideas of *Kameradschaft*, war and longing resonate. Their individual and collective fate is a testimony to the spiritual heritage of Schlesierland, a model ruined after 1945, torn to shreds, but not completely destroyed. The metaphysical ground, unlike the social or historical one, cannot be turned into complete ruin. Our protagonists are rooted in time and yet torn from it too; events are theirs, but they also affect others; they may seem foreign and difficult to assimilate cognitively; they happened yesterday, but may return tomorrow. They touch on what is specifically Silesian, but also what is human, universal, and what has found its expression in the Silesian heritage. They lived their lives close to ponds and rivers, slag heaps and tenement houses, in the forest and in the city, near churches, castles and factories, under the Silesian sky, treading this land, delving into what was underground, and always living their lives 'in the shadow' of Silesia. In them, the old fates, old places, old stories, which were once the present, became memories and echoes of the past that return, were inside them. They were a book of images, experiences and thoughts in

which Silesia is contained. The story of their fate becomes a story about what is their own, individual and peculiar, and at the same time connected with the Road. It is certainly a novel that tames History and affirms the story of Life.

Przekład streszczenia *Aleksandra Kalaga*

Aleksandra Kunce

Schlesierland
Ein Zeugnis

Zusammenfassung

„Schlesierland. Ein Zeugnis" ist ein Buch, in dem Schlesien als weitläufiges und eigenartiges Heimatland betrachtet wird. Als physisches, historisches, zivilisatorisches, kulturelles und geistiges Gebiet. Heutzutage verfügen wir über keine leicht zu handhabende Karte, die man täglich benutzen könnte, um zu der Größe und Qualität des Zuhauses zu gelangen. Es fehlt uns an der Erfahrung des Ganzen, zu dem nur noch vereinzelte Fragmente von Beschreibungen, zerstreute Aufzeichnungen von Erlebnissen, verklungene Erinnerungen, immer weniger erkennbare Spuren des Geleisteten, verschwommene Bilder und Begriffe, ungeschickt verstreute Fotos und Postkarten führen. Sie zeigen Orte auf, die sich von uns entfernen und das Zuhause aus unserem Gedächtnis löschen. Was übrig bleibt, sind gesammelte Bruchstücke von Beobachtungen, die sich über das Leben des Betrachters erstrecken und Verweise auf das Leben der Vorfahren enthalten, eine verblasste generationsübergreifende Erinnerung. Trotz dieser Fragmentierung werden die Qualität und Eigenart Schlesiens merkwürdigerweise stark hervorgehoben. Das Buch entspringt dem Wunsch, dem Erbe sowie dem geistigen Vorbild des Schlesierlandes wieder Ernst und Präsenz zu verleihen. Dieses Vorbild passt nicht zu einer schlichten Bildungs- und Unterhaltungsgeschichte, es fügt sich nicht harmonisch in die Narration der Politiker und Gestalter der administrativen und wirtschaftlichen Realität ein.

Aber es ist da. Und jenes DASEIN beunruhigt. Denn wenn es „da ist", kann man ihm seine Daseinsberechtigung nicht verweigern. Die Zeit nach 1945 brachte Fiktion in die Geschichten über Schlesien, seltsame Szenen aus dem durch Politiker und Komiker wiedergegebenen Leben. Sie verbarg das Wesentliche, das den Rahmen der kognitiven Schemata sprengt. Und zwar so, dass man daran zweifeln kann, ob wir noch in der Lage sind, ein Zeugnis abzulegen. Sind wir imstande, den Schlesien umhüllenden Abgrund des Schweigens zu überwinden? Vermögen wir es, das Schicksal des Einzelnen mit dem Schicksal des Landes, aber auch mit dem Abgrund der Zeit und der Berührung des Unsichtbaren zu verbinden, in welches sich das mystische Schlesien stets vertiefte? Der Abgrund der Zeit, der Abgrund Gottes, der Abgrund des Menschen – hier ist Schlesien ein Zeuge.

Die in „Schlesierland" enthaltene Lehre ist einfach: Das Zuhause verdient unsere Aufmerksamkeit. Es erfordert Engagement, subtiles Eintauchen und Aufrechterhalten. Es erzwingt Achtsamkeit, die Tag für Tag umgesetzt wird. Das Land, in dem wir wohnen, muss anständig bewohnt werden. Die Arbeit wird ernst genommen. Der Ernst durchdringt Verwurzelung, Rituale, Gesten und Worte. Schlesien stellt eine Aufgabe dar, die – sofern richtig verwirklicht – zur Entdeckung der Nichtigkeit führt, welche in der sich aus Furcht ergebenden Frage, was die Welt sei, beinhaltet ist. Der *Logos*, darunter auch der schlesische *Logos*, ist Ernst und Freude, es ist ein geistiges Fundament, welches das Wissen um die Unbestimmtheit der Dinge, das Gefühl der Vergänglichkeit und den Augenblick bewahrt, in dem Dinge, Menschen, Gerüche und Gedanken vorbeiziehen. Indem wir uns um das schlesische Heimatland kümmern, huldigen wir zugleich der Tatsache, dass tief im Inneren, irgendwo, hier und dort, jetzt oder bald, damals und

immer, Einigkeit und Leichtigkeit, die Wahrheit zu akzeptieren, herrschen, dass sich die Welt in Luft auflöst und nur das Bestand hat, was nicht von dieser Welt, was ewig ist. Dieser *Logos* durchdringt Schlesien. Er führt uns zu dem, was weiter liegt, was sich jenseits der Materie befindet, was jede Weltlichkeit zersprengt. Indem wir das Zuhause, darunter Schlesien, glorifizieren, finden wir schließlich darin eine radikale Öffnung, eine Hinführung zu dem, was jenseits des Greifbaren liegt. Letztendlich muss das Vergängliche mit dem Unvergänglichen und das Sterbliche mit dem Unsterblichen umhüllt werden. Der Mensch muss zum Himmel gezogen werden.

Es ist ein Vorschlag einer eigenartigen, dokumentierten Geschichte über Schlesierland. Das Ganze fußt auf einem reichhaltigen Quellenmaterial, darin auf Karten, Dokumenten, Stammbäumen, Fotografien, Aufzeichnungen und Chroniken, um das geistige Zuhause Schlesierland in drei Teilen präzise und eingehend darzustellen. Zunächst wird Schlesierland als Zeugnis und geistiges Vermächtnis betrachtet. Anschließend vertiefen wir uns in Schlesierland durch das Leben von Walter, der den Wald durchstreift und in die Natur und die Gegenwart Gottes eintaucht, um eine Art theozentrische Abhandlung hervorzubringen, die eine Einführung in die schlesischen Verbindungen zwischen Natur, *Ζωή* [zōē] und Frieden bildet. Schließlich wird der Fokus auf Schlesierland im Leben Roberts gelegt, auf seine Berührung mit Schlesien im Krieg und zu Hause. Damit entsteht eine schlesische Abhandlung über die Waffenbrüderschaft und das Zuhause, in der die Idee der *Kameradschaft,* der Krieg und die Sehnsucht nachhallen. Ihr individuelles und zugleich gemeinschaftliches Schicksal ist ein Zeugnis für das geistige Erbe von Schlesierland, das nach 1945 allmählich ruinierte Vorbild, welches zwar in Fetzen

gerissen, aber dennoch nicht grundsätzlich zerstört ist. Der metaphysische Boden kann im Gegensatz zum sozialen oder historischen nicht vollständig vernichtet werden. Unsere Helden sind in der Zeit verankert und gleichzeitig daraus herausgerissen, die Ereignisse sind ihre Ereignisse, aber können auch andere betreffen, mögen manchmal fremd und kognitiv schwer zu begreifen erscheinen, sind gestern vorgekommen und kehren morgen vielleicht wieder. Sie berühren das spezifisch Schlesische, aber auch das, was menschlich und universell ist und im schlesischen Erbe seinen Ausdruck gefunden hat. Sie ließen sich in der Nähe von Teichen und Flüssen, Halden und Mietshäusern, im Wald und in der Stadt, unweit der Kirchen, Burgen und Fabriken nieder, unter dem schlesischen Himmel, auf diesem Boden, drangen in das Unterirdische ein und führten ihr Leben immer „im Schatten" Schlesiens. In ihnen wurden alte Schicksale, alte Orte, alte Geschichten, die einst Gegenwart waren, zur Erinnerung und zum Echo des Vergangenen, das wiederkehrt, sie waren in ihrem Inneren. Sie bildeten ein Buch voller Bilder, Erlebnisse und Gedanken, in denen Schlesien enthalten ist. Die Geschichte über ihr Schicksal wird zu einer Geschichte über das Eigene, Individuelle und Eigenartige, das zugleich mit dem Weg verbunden ist. Es ist ohne Zweifel ein Roman, der die Vergangenheit zähmt und die Geschichte über das Leben gutheißt.

Przekład streszczenia *Krzysztof Kłosowicz*

Aleksandra Kunce

Schlesierland
Świadectwo

Streszczynie

„Schlesierland. Świadectwo” to ksiōnżka podejmujōnco Ślōnsk jako terytorium dōmu. Rozlygłe a ôsobne. Terytorium fizyczne, historyczne, cywilizacyjne, kulturowe, duchowe. Dzisioj brakuje nōm podrynczny karty – kero była by z nami dziynnie – by do tyj srogości i jakości dōmu sie przedostać. Brakuje nōm doświadczynio cołkości, do kerej kludzōm nos już ino jakeś fragmynta ôpisōw, rozproszone zopisy doświadczyń, dalekie dźwiynki spōmniyń, coroz mynij klarowne szlaki dokōnań, rozmyte ôbrazy i pojyńcia, nieporadnie rozrzucone zdjyńcia i brifkarty unoszōnce place, kere ôddalajōm sie ôd nos, wymazujōnc z fantazyje dōm. Ôstŏwajōm jeszcze sebrane kruszki ôbserwacyje rozpostartej na życie ôbserwatora, mieszczōncyj w sobie ôdniesiynia do życio praôjcōw, ôstŏwo nadwōntlono pamiyńć miyndzypokoleniowo. Krōm tyj fragmyntaryzacyje w przedziwny spōsōb przywołano fest mocno ôstaje jakość i ôsobność Ślōnska. Ksiōnżka ta wyrosto z chyńci swrōcynio erbiźnie i duchowymu wzorowi Schlesierland powogi i ôbecności. Tyn wzōr niy pasuje do zgrzebnyj edukacyjnyj i rozrywkowyj ôzprŏwki, niy kōmpōnuje sie harmōnijnie z narracyjōm politykōw i kōnstruktorōw administracyjnyj i ekōnōmicznyj rzeczywistości. Nale je. I to JE mierzi a sztyruje. Jeźli „je”, to niy spōsōb mu ôdmōwić racyje istniynio. Czas po 1945 roku przyniōs fikcyjō w ôzprowki ô Ślōnsku, przedziwne scyny z życio ôdmalowanego na miarã politycznych a komicznych myndykowań. Skrōł

to, co prawe, co rozsadzo rōmy schymatōw poznawczych. I to w taki spōsōb, iże idzie zaczōńć wōntpić, eli sōmy jeszcze w stanie dać świadectwo. Eli sōmy w stanie przecisnōńć się bez ta bezdyń milczenio, kerōm spowity bōł Ślōnsk? Eli sōmy w stanie połōnczyć los indywidualny z losym terytorium, ale i bezdyniym czasu, i dotykiym niywidzialnego, w co niyprzestannie zaglōndoł Ślōnsk mistyczny? Bezdyń czasu, Bezdyń Boga, Bezdyń czowieka – sam świadkiym je Ślōnsk.

Nauka pōmieszczōno w Schlesierland je blank prosto: dōmowi przinoleży sie naszo uwoga. Wymago zaangażowanio, subtelnego wnikanio i dziyrżynio. Wymuszo uważność realizowano dziyń po dniu. Terytorium, co zamiyszkujymy, muszymy zamiyszkiwać noleżycie. Robota to je robota. Powoga przeniko zakorzenienie, rytuały, gesty i słowa. Ślōnsk to zodanie, co, blank właściwie wykōnywane, kludzi do ôdkrycio w głymbi znikomości pōmieszczōnyj w pytaniu wydobytym bez trwoga: co to je świat? *Logos*, w tym *logos* ślōnski, je powogōm i uciechōm, stanowi duchowy fōndamynt, co ôchrōnio wiedza ô nieokreśloności rzeczy, poczuciu mijanio i mgnieniu ôka, co w niymu przemykajōm rzeczy, ludzie, wōnie i myśli. Bez staranie sie ô ślōnski dōm, we tym samym czasie skłodōmy hołd tymu, iże w głymbi, kajś, sam i tam, teroz abo hned, tedy i dycki, je zgoda i lekkość w przijyńciu prowdy, iże świat rozwiewo sie w lufcie, a trwo jyno to, co niy z tego świata, co je wieczne. Tyn *logos* przeniko Ślōnsk. Nakierowuje ku tymu, co dalij, co poza materyjōm, co rozrywo kożdo światowość. Gloryfikujōnc dōm, w tym Ślōnsk, ôdnajdujymy w nim na ôstatku radykalnie ofyn, wykludzynie poza to, co namacalne. Ôstatecznie zniszczalne noleży prziôblec w niezniszczalne, a śmiertelne w niyśmiertelne. Czowieka trza pociōngnōńć ku niebu.

To propozycyjo ôsobnyj, udokumentowanej ôzprowki ô Schlesierland. Cołko mongrafijo je umocowano na bogatyj zdrzōdłowej materyji, w tym na kartach, dokumyntach, rodowodach, fotografijach, zopiskach, krōnikach, by akuratnie i szczegółowo wypółnić duchowy dōm Schlesierland w trzech tajlach. Nojsōmprzōd przipatrzymy sie Schlesierland jako świadectwu i duchowymu testamyntowi. Potym wniknemy w Schlesierland bez życie Waltera, wandrujōncego bez las a medykujōncego Natura i ôbecność Boga, coby wydobyć echt traktat teocentryczny, wkludzajōncy w ślōnskie powiōnzania miyndzy Naturōm, *Ζωή* [zōē], pokojym. Wreszcie skupiymy sie na Schlesierland w odsłonie życio Roberta, na jego dotyku Ślōnska na wojynnej sztrece i dōma, by powołać ślōnski traktat ô braterstwie brōni i dōmu, co w niymu pobrzmiewajōm idyje *Kameradschaft*, wojna i tynsknota. Jejich indywidualny i zarazym wspólnotowy los je dowaniym świadectwa erbiźnie duchowymu Schlesierland, wzorowi rujnowanymu po 1945 roku, bydōncymu w strzympach, nale jednak niy cołkiym zniszczałymu. Grōntu metafizycznego, w przeciwiyństwie do społecznego abo historycznego, niy spōsōb ôbrōcić w całkowito rujinã. Nasze bohatyry sōm ôsadzyni w czasie i z niego tyż wyrwani, zdarzynia sōm jejich zdarzyniōma, nale i tykajōm inkszych, mogōm wydować sie tyż cudze i ciynżkie do ôswojynio poznawczego, zaistniały wczorej, ale i może wrōcōm zaś jutro. Tykajōm tego, co specyficznie ślōnskie, ale i tego, co ludzkie, uniwersalne, a co w erbiźnie ślōnskiyj znodło swōj wyroz. Wiedli żywot wele szacht i rzyk, hołd i kamiynic, w lesie i mieście, wele kościołōw, zomkōw i fabryk, pod ślōnskim niebym, idōnc po tyj ziymie, wnikajōnc w to, co w podziymiach, i wiodōnc życie dycki „w ciyniu" Ślōnska. W nich downe losy, downe miyjsca, downe historyje, co były downiyj teraźniejszościōm, stowały sie spōmniyniym

i echym miniōnego, kere nawraco, były w jejich strzodku. Byli ksiyngōm ôbrozōw, doświadczyń, myśli, co w nij pōmieszczōny je Ślōnsk. Ôpowieść ô jejich losie stowo sie ôzprowkōm ô tym, co własne, jednostkowe i ôsobliwe, co we tym samym czasie je zespolone z Drōgōm. Na zicher je to rōman poskramiajōncy Historyjõ, afirmujōnco ôzprowka ô Życiu.

Przekład streszczenia *Ryszard Wylecioł*

Redaktor
Joanna Szewczyk

Projekt okładki, opracowanie graficzne serii
Tomasz Kipka

Zdjęcie na okładce
Michael Willmann, *Landschaft mit dem Traum Jakobs* (*Krajobraz ze snem Jakuba*), ok. 1691 roku, obraz olejny na płótnie, Städtische Kunstsammlungen, Augsburg, obraz dostępny w domenie publicznej, https://pl.wikipedia.org/wiki/Krajobraz_ze_snem_Jakuba_(obraz_Michaela_Willmanna)#/media/Plik:Michael_Lukas_Leopold_Willmann_001.jpg [dostęp: 28.02.2024]

Redakcja techniczna, łamanie
Paulina Dubiel

Korekta
Marzena Marczyk

Redaktor inicjujący
Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.08.2027
Copyright © 2026 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzyjamy otwartej nauce
Od 1.09.2027 publikacja dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

https://orcid.org/0000-0002-2512-6852
Kunce, Aleksandra
Schlesierland : Świadectwo / Aleksandra Kunce. – Wydanie I. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2026. – (Oikos : komparatystyka literacka i kulturowa ; 8)

https://doi.org/10.31261/PN.4280
ISBN 978-83-226-4544-4
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4545-1
(wersja elektroniczna)
ISSN 2720-1104

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Jordana 18, 40-043 Katowice
https://wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 43,25. Liczba arkuszy wydawniczych: 31,5. PN 4280. Cena 114,90 zł (w tym VAT). Publikację wydrukowano na papierze Munken Lynx 100 g, vol. 1.13. Do składu użyto krojów pisma Poppins oraz Rowan. Druk i oprawę wykonano w drukarni volumina.pl Sp. z o.o. (ul. Księcia Witolda 7–9, 71-063 Szczecin)

OIKOS

Oikos, jako zadanie dla poszukiwań komparatystycznych, wiąże miejsce z byciem na uboczu, w ruchu oddalania się od centrum i pochopnej wiedzy/władzy, jest powrotem do doświadczenia tego, co bliskie i dalekie jednocześnie, w obliczu splątanych okoliczności, w których jest konstruowana nasza tożsamość.